

Spółeczeństwo obywatelskie

ANNA KLIMOWICZ

Scenariusz 1

Czym jest społeczeństwo obywatelskie?

Temat

Osoby uczestniczące zastanawiają się nad różnicami pomiędzy sposobem sprawowania władzy w państwie totalitarnym i demokratycznym. Poznają historię powstania terminu „społeczeństwo obywatelskie” i próbują stworzyć definicję tego pojęcia. Zastanawiają się, w jaki sposób obywatele mogą współuczestniczyć w życiu swojego państwa, co stymuluje ich aktywność. Dowiadują się, czym różni się fundacja od stowarzyszenia.

Cele zajęć

- wyjaśnienie, na czym polegają zasady sprawowania władzy w państwie totalitarnym i demokratycznym
- próba zdefiniowania terminu „społeczeństwo obywatelskie”
- pokazanie różnic pomiędzy stowarzyszeniem a fundacją oraz korzyści przemawiających za założeniem każdej z tych form prawnych

Czas zajęć

90 minut lub 45 w wersji skróconej

Metody

- mini wykład lub praca z tekstem
- praca w grupach
- prezentacja

Potrzebne materiały

- markery
- kilka dużych arkuszy papieru

Materiały pomocnicze

- Materiał pomocniczy nr 1 - „Społeczeństwo obywatelskie”
- Materiał pomocniczy nr 2 - „Stowarzyszenie a fundacja”
- Materiał pomocniczy nr 3 - „Gdzie jest społeczeństwo obywatelskie?”

Najważniejsze pojęcia

- totalitaryzm
- demokracja
- społeczeństwo obywatelskie
- stowarzyszenie
- fundacja

Przebieg zajęć

wersja krótsza

UWAGA!

Jeżeli masz tylko 45 minut, zrezygnuj z punktów 7,8,9.

1. Przywitaj grupę. Krótko wyjaśnij osobom uczestniczącym cel zajęć. Zapisz na flip-charcie terminy „państwo totalitarne” i „państwo demokratyczne”. Powiedz, że za chwilę będziecie pracować w grupach. Poleć, aby osoby uczestniczące w zespołach zastanowiły się:

- jaką rolę wobec obywateli odgrywa państwo w każdym z tych ustrojów;
- jakie zadania spełnia władza w obu systemach, kto ją powołuje i kontroluje.

Podziel grupę na dwa lub cztery zespoły.

Wręcz każdemu zespołowi duży arkusz papieru i marker, i poproś o zanotowanie uwagi i wniosków z dyskusji w postaci plakatów. (10 min)

2. Poproś, aby osoby reprezentujące zespoły przykleiły plakaty do tablicy taśmą samoprzylepną i przedstawiły ich treść. Teraz wspólnie porównajcie wszystkie plakaty.

Zapytaj:

- czym różni się państwo totalitarne od państwa demokratycznego?
- kto je tworzy i w jakim celu?
- w jaki sposób zmienia się rola państwa w zależności od ustroju?
- jaka postawa obywatela wynagradzana jest w państwie totalitarnym, a jakiej oczekuje się od obywateli w państwie demokratycznym?

Podsumuj ćwiczenie krótkim wykładem, np: *„Rządy totalitarne polegają między innymi na tym, aby zrodzić w ludziach wzajemną nieufność, wrogość. Łatwiej rządzić w społeczeństwie, które jest skłócone, rozproszone, niezdolne do zmobilizowania siły mogącej przeciwstawić się władzy. Bierność polityczna społeczeństwa jest naturalnym środowiskiem ułatwiającym trwanie takim systemom. Dla demokracji również nie ma większego zagrożenia jak obojętność i bierność obywateli. Wolny rynek i wolne wybory nie są wystarczającym warunkiem zbudowania i utrzymania zdrowego społeczeństwa demokratycznego. Rząd i gospodarka nie mogą być wyłącznym wskaźnikiem i realizatorem ważnych interesów zbiorowych, takich jak ochrona środowiska, prawa obywatelskie, szeroko rozumiany dobrobyt społeczny. Trzecim silnym sektorem równoważącym siłę rządu i organizacji komercyjnych oraz korygującym ich poczynania, powinny być organizacje społeczne nie nastawione na osiągnięcie zysku - zbiorowość dobrze zorganizowanych i niezależnych od ingerencji władz ludzi, którzy w ramach istniejącego prawa, sami rozwiązują najpilniejsze dla swojej grupy problemy, czyli społeczeństwo obywatelskie. Tymczasem normy zachowania najtrudniej się zmieniają, nie można ich wprowadzić odgórnie. Jediną drogą, na której można budować społeczeństwo obywatelskie, jest edukacja.”* (10 min)

3. Sprowokuj krótką dyskusję na temat uczestnictwa obywateli w życiu publicznym. Zapytaj:

- w jaki sposób obywatele w państwie demokratycznym mogą brać udział w sprawowaniu władzy?
- jaki wpływ mają na decyzje podejmowane przez władze?

W razie potrzeby podpowiedz, że dorosły obywatel może brać udział w wyborach, referendum, zapisać się do wybranej partii politycznej, należeć do związku zawodowego, może napisać list bądź petycję do władz, poskarżyć się na działania władz w mediach, brać udział w manifestacjach, wiecach, pikietach, strajkach. Może również działać w stowarzyszeniu lub fundacji. Gdy obywatel uważa, że władza w jakiś sposób naruszyła jego prawa, może zwrócić się w kraju do sądu powszechnego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, Rzecznika Praw Obywatelskich, do Trybunału Konstytucyjnego, a także do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu lub Komitetu Praw Człowieka w Genewie. Zapytaj, co jest jedynym ograniczeniem dla działań obywatela w tym zakresie? (Oczywiście, obowiązujące prawo). (8 min)

Przebieg zajęć

wersja krótsza

4. Zapytaj, czy w systemie totalitarnym obywatele mogą również tak swobodnie wyrażać swoje opinie na temat sprawowania władzy i domagać się realizacji swoich praw i wolności? Poproś o podanie kilku przykładów działań władz w państwach niedemokratycznych wobec obywateli przeciwstawiającym się ich rządów. Zapytaj, jak wpływają na społeczeństwo tego typu działania? Jakie postawy rodzą? Możesz również nawiązać do sytuacji powstałej po obaleniu reżimu Saddama Husajna, poruszyć kwestię łamania praw człowieka w Chinach. (5 min)

5. Następnie rozdaj materiał pomocniczy nr 1 i poproś o uważne przeczytanie, i podkreślenie najważniejszych informacji. (5 min)

6. Powiedz, że za chwilę w grupach będziecie tworzyć definicję „społeczeństwa obywatelskiego” na zasadzie mapy skojarzeń (w centrum arkusza umieszczamy w owalu definiowany termin, a dookoła rysujemy promienie, w końcach których zapisujemy wszystkie skojarzenia z danym terminem, jakie przychodzą nam do głowy). Podziel grupę na kilka pięcio-, sześciuosobowych zespołów, rozdaj im duże arkusze papieru i markery.

Po zaprezentowaniu przez przedstawicieli, przedstawicielki zespołów efektów ich pracy, zapytaj:

- w jaki sposób zmieniło się w ciągu ostatnich dwudziestu lat pojęcie „społeczeństwa obywatelskiego”?
- jakie cele mieli działacze nielegalnych organizacji działających w czasach realnego socjalizmu, a jakie zadania stawiają przed sobą obecne organizacje społeczne? (10 min)

wersja dłuższa

7. Poproś o zastanowienie się nad najważniejszymi czynnikami, które wpływają na zbudowanie w danym państwie społeczeństwa obywatelskiego. Od czego zależy aktywność obywatelska przeciętnego obywatela? Nie przekonuj nikogo do własnego zdania, pozwól, by osoby uczestniczące wypowiedziały się swobodnie. (10 min)

8. Zapytaj, czy ktoś zna jakieś organizacje pozarządowe, które funkcjonują w Polsce? Może też te działające w najbliższym środowisku? Jeśli nie, to podaj kilka przykładów. Zapytaj osoby uczestniczące:

- jak oceniają ich działalność?
- czy wiedzą, jaka jest różnica pomiędzy organizacją państwową a pozarządową?

Wyjaśnij, że głównie chodzi o sposób finansowania działań. Organizacje i instytucje państwowe są finansowane z budżetu państwa, a organizacje tworzone przez obywateli, obywatelki, z ich inicjatywy muszą zdobywać same fundusze na swoją działalność. Często są wspierane przez różnych sponsorów, najczęściej starają się o pieniądze drogą konkursów o dotacje.

Teraz poproś o przeczytanie tekstu z materiału pomocniczego nr 2 „Stowarzyszenie a fundacja”. Porozmawiajcie chwilę o różnicach pomiędzy tymi formami prawnymi organizacji. Zastanówcie się wspólnie, która z form jest bardziej korzystna dla szeregowego obywatela. (15 min)

9. Przeczytajcie artykuł z „Gazety Wyborczej” (materiał pomocniczy nr 3) i odpowiedzcie na pytania:

- jaki ważny dla mieszkańców waszej miejscowości problem czeka na podjęcie inicjatywy obywatelskiej?
- kto i w jaki sposób mógłby rozpocząć działania mające na celu rozwiązanie tej sprawy. (10 min)

Scenariusz 1

Materiał pomocniczy nr 1

Spółeczeństwo obywatelskie

Terminu „spółeczeństwo obywatelskie” pierwszy użył Arystoteles. Zdaniem Arystotelesa człowiek nie jest istotą samowystarczalną, lecz kimś z natury stworzonym do życia w państwie - „zwierzęciem politycznym”. Losy każdego z nas zależą od kontaktu z innymi. „Każde państwo jest wspólnotą, a każda wspólnota powstaje dla osiągnięcia jakiegoś dobra (...) Powstaje ono dla umożliwienia życia, a istnieje, aby życie było dobre”. Arystoteles zatem uważał, że człowiek staje się sobą tylko przez współuczestnictwo, a odseparowany od innych, pozbawiony kontaktu, nigdy nie osiągnie pełni człowieczeństwa. Nie oznacza to dla Arystotelesa rezygnacji z indywidualizmu czy odrębności, bo dla Arystotelesa państwo to wielość, powstała na bazie rodzin, rozmaitych związków i towarzystw, dzięki którym różniące się między sobą jednostki mogą rozwijać właściwe sobie uzdolnienia i wyrabiać charakter. Filozof jednak nie wprowadzał rozróżnienia między społeczeństwem obywatelskim, wspólnotą polityczną a państwem. „Z natury swej państwo jest pierwiej1 aniżeli rodzina i każdy z nas, całość bowiem musi być pierwiej od części; po rozprzęgnięciu się całości nie będzie nogi ni ręki, a tylko nazwa”.

W XVIII wieku i na początku XIX wieku idea „spółeczeństwa obywatelskiego” była instrumentem wyzwalania się z dziedzictwa despotyzmu. W myśli Oświecenia panowało przekonanie, że społeczeństwo istniało przed władzą, naturą jego była wolność, a władza opiera się na umowie. Dla Johna Locke’a władza cywilna powstała na gruncie umowy społecznej użytecznej dla ludzi i jest formą władzy obywatelskiej. Społeczeństwo polityczne (terminu tego Locke używał zamiennie z terminem społeczeństwo obywatelskie) to związek ludzi, którzy całkowicie dobrowolnie gotowi są respektować wolę większości dla swej „wygody, bezpieczeństwa i pokojowego współżycia”. Manifestem społeczeństwa obywatelskiego była francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r.

Dla Hegla społeczeństwo obywatelskie było strefą autonomiczną, którą umiejscowił pomiędzy rodziną a państwem. Alexis de Tocqueville z kolei odróżniał społeczeństwo polityczne i społeczeństwo obywatelskie, polityczne odnosiło się do relacji obywateli z rządem centralnym, obywatelskie było obszarem relacji między samymi obywatelami. Od połowy XIX wieku pojęcie społeczeństwa obywatelskiego właściwie nie było używane, dopiero w ostatnich dziesięcioleciach powrócono do tego terminu. Głównie w związku z procesami transformacji ustrojowej, jakie rozpoczęły się w krajach, gdzie rządy sprawowały władze komunistyczne. W Polsce organizacja społeczeństwa obywatelskiego rozpoczęła się na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w środowisku opozycji, która wystąpiła przeciw systemowi totalitarnemu. Od połowy lat siedemdziesiątych działały w podziemiu między innymi Komitet Obrony Robotników, Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela, Wolne Związki Zawodowe. W związku z ruchem „Solidarność”, a także z podziemną działalnością wielu innych organizacji (z których część działa obecnie jako pozarządowe) zaczęto używać pojęcia społeczeństwo obywatelskie, opisując pojawienie się ruchu masowego i niezależnego związku zawodowego, który po raz pierwszy w państwie realnego socjalizmu, wystąpił przeciw panującemu systemowi. Można śmiało powiedzieć, że międzynarodowa opinia publiczna była zafascynowana autentycznością i siłą spontanicznego społecznego zaangażowania i swoistego klimatu braterstwa, jaki narodził się wokół „Solidarności” w latach 1980-81.

Od 1989 r. mamy ustrój demokratyczny, ale nadal wartości, jakim przyświecała tamta walka oraz budowanie społeczeństwa obywatelskiego są ważne. Stale rośnie liczba organizacji pozarządowych. Jednak społeczeństwo obywatelskie to wciąż niezrealizowane marzenie o ideale społeczeństwa, będącego wspólnotą wolnych i równych obywateli, łączących się, by dobrze żyć i jednocześnie realizować ideę dobra wspólnego. Społeczeństwo obywatelskie to grupa, w której nikt żyjący w jej granicach terytorialnych, nie czuje się wyobcowany i z której nikt nie może być wykluczony. Jednak czy jest sens mówić obecnie w Polsce o społeczeństwie obywatelskim jako przeciwstawiającym się władzy? Czym innym jest działanie w podziemiu na rzecz społeczeństwa w opozycji do panującego systemu, a czym innym legalne działanie w systemie demokratycznym, jaki mamy już od kilkunastu lat. Społeczeństwo obywatelskie w ustroju demokratycznym nie przeciwstawia się państwu, a współpracuje z nim, współdziała. W dojrzałej demokracji władza nie ma uważać się za wszechwładną, nie ma narzucać „jedynie najlepszych” programów wychodzenia z kryzysowych sytuacji. Sprawy obywatelskie powinni rozwiązywać sami obywatele, którzy

najlepiej wiedzą jak je rozwiązać, bo są im one najbliższe. Idea społeczeństwa obywatelskiego polega na tym, że nikt nie czeka na żadne odgórne decyzje, nie krzyczy „oni muszą nam dać”, a wszyscy biorą się sami za rozwiązywanie problemów. Do tego jednak potrzebny jest stosowny klimat obywatelski, który sprawia, że ludzie czują się odpowiedzialni i oferują własną pracę. W rozwiązywaniu ważnych obywatelskich spraw liczą się jednak nie tylko chęci, ważne są przede wszystkim wiedza i umiejętności. Poprzez społeczeństwo obywatelskie rozumiemy dziś zespół działań, które uzupełniają działania władzy politycznej i sferę biznesu. Obszar rzeczywistości społecznej - reprezentowany przez sektor niekomercyjny w postaci stowarzyszeń, fundacji i innych organizacji pozarządowych, często lepiej realizujących takie cele, którymi władza się nie zajmuje. Zadaniem społeczeństwa obywatelskiego jest również ograniczanie dyktatorskich zapędów władzy. Rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego sprzyja przejrzysty, czytelny dla każdego system prawa oraz sprawnie funkcjonująca władza publiczna.

Scenariusz 1

Material pomocniczy nr 2

Stowarzyszenie a fundacja

Istnieje szereg podstawowych różnic pomiędzy stowarzyszeniem a fundacją. Znając te różnice możemy podjąć decyzję, która forma organizacyjna bardziej odpowiada naszym celom.

Stowarzyszenie - organizacja społeczna (zrzeszenie) powoływana przez grupę osób mających wspólne cele lub zainteresowania. W Polsce do stowarzyszeń nie zalicza się partii politycznych, komitetów wyborczych, związków wyznaniowych i branżowych organizacji zawodowych (związków zawodowych), takich jak np. cechy rzemieślnicze. Podstawowym aktem prawnym regulującym zasady tworzenia i działalności stowarzyszeń jest Ustawa z dn. 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach. Koniecznie należy zapoznać się z nią przed przystąpieniem do zakładania stowarzyszenia. Ponieważ stowarzyszenie jest to pewien związek osób połączonych chęcią realizacji wspólnego celu, w wypadku stowarzyszenia mamy do czynienia z pojęciem członkostwa w organizacji. Do założenia stowarzyszenia potrzeba co najmniej piętnastu założycieli i przyjmuje się, że jeżeli liczba członków stowarzyszenia spadnie poniżej tej liczby, powinno ono ulec rozwiązaniu. Stowarzyszenie opiera swoją działalność na społecznej (nieodpłatnej) pracy swoich członków, którzy wspólnie dążą do realizacji określonego w statucie celu. Istotą stowarzyszenia i najważniejszym jego elementem są więc ludzie je tworzący, razem realizujący wspólny cel. Członkowie stowarzyszenia samodzielnie decydują, jakie cele chcą realizować, określają programy działania i struktury organizacyjne. Najwyższą władzą stowarzyszenia jest walne zebranie członków. Członkowie stowarzyszenia mogą podjąć decyzję o rozwiązaniu stowarzyszenia. Od dnia 1 stycznia 2001 r. stowarzyszenie uzyskuje osobowość prawną z chwilą wpisania do Krajowego Rejestru Sądowego.

Fundacja - forma prawna organizacji pozarządowej, której podstawą jest kapitał przeznaczony na określony cel oraz statut zawierający reguły dysponowania tym kapitałem. Oznacza to, że istotą fundacji jest majątek, w który fundacja zostaje wyposażona przez jej założyciela lub założycieli, i który to majątek jest w toku działalności fundacji pomnażany. W razie wyczerpania się środków finansowych i majątku fundacji, podlega ona likwidacji. Cel, który ma realizować fundacja, zostaje wyznaczony przez fundatora w akcie notarialnym oraz statucie fundacji.

Fundacje są po stowarzyszeniach w Polsce drugą co do popularności formą prawną wśród organizacji pozarządowych. W Polsce nie jest prawnie dopuszczona forma fundacji interesu prywatnego, potocznie zwanych fundacjami rodowymi lub rodzinnymi. Tego typu fundacje są w USA głównym organizatorem szkolnictwa wyższego, a w niektórych państwach (Panama, Liechtenstein, Bahamy) są one podstawowym elementem struktur zarządzania aktywami. Fundacja zarządza majątkiem, który posiada, ewentualnie go powiększa. Fundator może samodzielnie szczegółowo określić zasady działania i inwestowania fundacji albo pozostawić to do decyzji jej zarządu. Fundacja również uzyskuje osobowość prawną z chwilą rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym.

Fundacja według polskiego prawa jest bezosobowa, nie posiada członków, służy jako instrument ułatwiający transfer środków finansowych i odpływ tych środków z powrotem do wpłacającego. W przypadku, gdy fundacja ma charakter charytatywny, może otrzymywać darowizny i może darowywać lub przydzielać granty, etc. każdemu, kogo wybierze, wobec czego można swoje środki darować fundacji, z których to fundacja może udzielać wypłat szkoleniowych, darów, etc. Każdemu według własnych zasad.

Rejestr stowarzyszeń i fundacji prowadzą sądy rejestrowe - tzn. sądy rejonowe mające siedzibę w miastach wojewódzkich.

Scenariusz 1

Material pomocniczy nr 3

Gdzie jest społeczeństwo obywatelskie?

Wygląda na to, że umarło, zanim w Polsce powstało. Z roku na rok rejestruje się coraz mniej organizacji pozarządowych, w ciągu dwóch lat o 61% spadła liczba osób angażujących się w działalność społeczną.

O naszej małej aktywności obywatelskiej i niskiej zdolności do współpracy, mówi ogłoszony niedawno raport *Kapitał intelektualny Polski* zespołu doradców strategicznych Premiera pod kierunkiem Michała Boniego. Potwierdzają to badania Stowarzyszenia Klon-Jawor. Najnowsze mówi o tym, że od pięciu lat spada liczba nowopowstających organizacji: w zeszłym roku zarejestrowano ich o ¼ mniej niż w 2003 r.

Mniej powstaje małych organizacji lokalnych, czyli tych, które stanowią podstawę społeczeństwa obywatelskiego, aktywizują małe społeczności. Marta Gumkowska ze Stowarzyszenia Klon-Jawor przypuszcza, że powodem może być sposób finansowania organizacji. Małe, nie potrafią zabiegać o dotacje publiczne i dofinansowanie ze środków UE.

Jesteśmy coraz mniej chętni do podejmowania bezinteresownych działań dla wspólnego dobra – wynika z innych badań Klon-Jaworu. Aktywność społeczna Polaków spadła w ciągu dwóch lat z 23,2% do 14,2%. Zajmujemy drugie od końca miejsce pośród 16. krajów Europy. Według międzynarodowego badania European Social Survey w 2007 r. społecznie działało 13,6 % dorosłych Polaków, podczas, gdy liderujących Norwegów - pięć razy więcej. Tylko 12 % z nas uważa, że bezinteresowność to ważna motywacja, podczas gdy kieruje się nią 60% Brytyjczyków czy 36% Czechów. Zajmujemy drugie od końca miejsce w podpisywaniu petycji czy apeli. A w dobie internetu nie wymaga to praktycznie żadnego wysiłku. 21% Polaków podpisało w ostatnim roku jakąś petycję. Szwedów - 86%. Dlaczego jesteśmy coraz mniej aktywni społecznie?

- Jednym z powodów może być spadek bezrobocia. Jeśli łatwiej o pracę, młodzi ludzie, którym wolontariat dawał doświadczenie, cenione potem na rynku pracy, teraz tego nie potrzebują – mówi Marta Gumkowska. Wymienia też inny możliwy powód: emigrację zarobkową, którą wybrały osoby bardziej zaradne, które najczęściej angażują się w działania społeczne. Na inny powód mogą wskazywać czerwcowe badania CBOS o więziach sąsiedzkich: od lat 90. w większości polegają na wymianie „dzień dobry”. To może znaczyć, że stajemy się coraz bardziej zajęci tylko sobą. O tym, że jesteśmy zamknięci i nieufni, mówi sondaż OBOP ze stycznia 2007 r. Tylko 14% z nas deklaruje zaufanie do innych. Dla porównania innym ufa 75% Duńczyków.

„Gazeta Wyborcza”, nr 181.5791 z 4 sierpnia 2008.

Scenariusz 2

Aktywność lokalna

Temat

W czasie lekcji osoby uczestniczące przekonują się, że aby mogło się coś zmienić w najbliższym otoczeniu, najbardziej skuteczną drogą jest podjęcie działań grupowych, tzn. utworzenie zespołu zadaniowego. Zastanawiają się, jakiego rodzaju działania chcieliby podjąć, aby coś zmieniło się w ich najbliższym otoczeniu.

Cele zajęć

- zaprezentowanie celowości i zasad funkcjonowania organizacji pozarządowych

Czas zajęć

90 minut lub 45 w wersji skróconej

Metody

- praca indywidualna z tekstem
- praca w małych zespołach
- prezentacja

Potrzebne materiały

- markery
- kilka dużych arkuszy papieru

Materiały pomocnicze

- Materiał pomocniczy nr 1 - „O obywatelstwie”
- Materiał pomocniczy nr 2 - „Możesz spróbować - inni już działają”
- Materiał pomocniczy nr 3 - „Schemat do plakatu”

Najważniejsze pojęcia

- obywatelstwo
- projekt

Uwagi

Jeżeli osoby uczestniczące w zajęciach będą wyrażać chęć realizacji swoich pomysłów, zajęcia poprowadzone wg modułu VI pozwolą im poznać szczegółowo metodę projektu.

Przebieg zajęć

wersja krótsza

1. Przywitaj grupę. Zapytaj osoby uczestniczące, w jaki sposób szybciej rozwiązuje się swoje problemy - samemu, czy mając do pomocy kogoś jeszcze? Poproś, aby podały jakieś powiedzenia czy przysłowia oraz przykłady z własnego lub publicznego życia, które świadczyłyby o tym, że w niektórych przypadkach działania w grupie są skuteczniejsze od działań indywidualnych.

Teraz podziel tablicę na ćwiartki, dwie górne oznacz plusem, dwie dolne minusem. W pierwszej kolumnie u góry narysuj jednego ludzika, w drugiej kilka i poproś osoby uczestniczące, aby podały argumenty „za” i „przeciw” indywidualnemu i grupowemu rozwiązywaniu problemów. Jeśli jest więcej czasu, ćwiczenie to można wykonać w zespołach, prosząc osoby uczestniczące o zapis przebiegu dyskusji na dużych arkuszach papieru i zaprezentowanie wyników na forum grupy. (10 min)

2. Powiedz, że w społeczeństwie demokratycznym jedną z ważniejszych ról pełnią działania członków społeczności lokalnych, którzy organizują się samorzutnie w celu rozwiązywania wspólnych dla nich problemów. W naszej polskiej rzeczywistości oddolne inicjatywy obywatelskie to jeszcze stosunkowo rzadkie zjawisko, chociaż tworzonych i działających niezależnie od władz organizacji powstaje coraz więcej i co jakiś czas w media podają jako ciekawostkę informacje o różnego rodzaju inicjatywach lokalnych. Jednak wciąż jeszcze nie wykorzystujemy w pełni formalnie istniejących możliwości działania i rozwoju. Najszybciej potrafimy się skrzyknąć, gdy pojawiają się „obcy”, którzy naruszają poczucie bezpieczeństwa określonej społeczności lokalnej. Spontaniczną samoorganizację wyzwała najczęściej konflikt wokół konkretnego zdarzenia - jesteśmy skłonni do szybkiego organizowania się na bazie więzi negatywnej. Kiedy coś nas nagle oburzy, kiedy ktoś zaczyna cokolwiek zmieniać w naszym najbliższym krajobrazie, natychmiast skrzykujemy się i protestujemy. Trudniej jest zachęcić ludzi do zrobienia czegoś pozytywnego. (5 min)

3. Zapytaj, co utrudnia społeczeństwu tworzenie i realizację działań pozytywnych, konstruktywnych, charakterystycznych dla dojrzałego społeczeństwa obywatelskiego?

Poproś o przeczytanie fragmentu wykładu Barbary Skargi z materiału pomocniczego nr 1. Po 5 minutach poproś o refleksje. Zapytaj:

- co według nich znaczy „być obywatelem”?
- czym charakteryzuje się postawa „obywatelska”?

Nie oceniaj wypowiedzi, nie komentuj. Spróbuj jedynie podsumować: obywatel to z pewnością ktoś, kto nie jest obojętny na to, co się dzieje obok niego, to osoba zaangażowana, chcąca zmienić rzeczywistość, by żyło się lepiej - bezpieczniej, wygodniej, bardziej komfortowo, ciekawiej. (10 min)

4. Powiedz, że kiedy pojawia się jakaś sprawa do rozwiązania, kiedy chcemy zmienić otaczającą nas rzeczywistość, bardzo ważne jest, by umieć zgromadzić wokół siebie innych ludzi, dla których dana sprawa będzie również istotna. Można nie tylko występować „przeciw”, ale wychodzić z pozytywnymi pomysłami, które ułatwią nam życie, spowodują, że będziemy mogli spędzać czas bardziej atrakcyjnie, rozwijać się. Sama aktywność członków danej społeczności jednak nie wystarczy, jeśli nie będą wiedzieli, w jaki sposób mają działać. Od czego należy zacząć? Byłoby świetnie, gdyby zajęcia stały się inspiracją dla osób chcących zmieniać zastaną rzeczywistość. To, czy ktoś zdecyduje się na podjęcie jakiegokolwiek aktywności, zależy od niego samego. Jest wiele różnych możliwości. Nie wszyscy chcą się angażować w działania społeczne. Jedni interesują się kulturą, sztuką, historią, inni ekologią, jeszcze inni sportem. Podaj informacje z materiału pomocniczego nr 2. (20 min)

Przebieg zajęć

wersja dłuższa

5. Źródłem wszelkich działań obywatelskich jest niezgoda na istniejącą rzeczywistość. Jednak należy działać z planem, zmierzając do osiągnięcia postawionych sobie celów. Wszystkich problemów na raz nie zdołamy rozwiązać, dlatego warto rozpocząć od rozpoznania swoich własnych potrzeb.

Poproś, aby każdy przygotował plakat promujący własną osobę. Na plakacie należy umieścić swój autoportret oraz informacje, w czym jest się dobrym i czym chciałoby się zająć, co zmienić wokół siebie. Następnie poleć, aby wszyscy trzymając plakaty przed sobą, pospacerowali się po sali i po zorientowaniu się w swoich zainteresowaniach oraz możliwościach, dobrali w zespoły, w których razem będą chcieli stworzyć wstępny zarys wspólnego projektu, którego realizacja przyniosłaby im satysfakcję. Daj czas do 20 minut. (25 min)

6. Poproś teraz osoby uczestniczące, aby w zespołach, które zostały utworzone, usiadły razem i w ciągu kolejnych minut zastanowiły się, czym chcą się wspólnie zająć, aby zmienić coś w swoim najbliższym otoczeniu. Istotne jest, aby zastanowić się, dlaczego chcą to zmienić, w jakim celu? Po ustaleniu obszaru i celów działalności niech zapiszą swoje ustalenia na dużym arkuszu papieru według schematu podanego w materiale pomocniczym nr 3, a następnie w czasie nie przekraczającym 5 minut zaprezentują swój pomysł na forum grupy. (15 min)

7. Każdą prezentację nagradzajcie brawami. Być może ktoś teraz chciałby zmienić zespół? Oczywiście może, ponieważ najważniejszą zaangażowania wyzwała to, co nas najbardziej interesuje.

Po przedstawieniu wszystkich pomysłów porozmawiajcie, które z pomysłów miałyby największe szanse na urzeczywistnienie w najbliższym środowisku. Zaproponuj, aby poszukać jeszcze dodatkowych informacji o różnych lokalnych inicjatywach młodzieży w internecie. Wyraż uznanie dla kreatywności osób uczestniczących. To, co zostało przygotowane, jest wstępnym planem projektu, czyli zaplanowanym działaniem, które ma wprowadzić jakąś trwałą zmianę. Wiele podobnie zaplanowanych działań otrzymuje środki finansowe z różnych źródeł. Jednak dofinansowania nie otrzymują indywidualni ludzie, ale organizacje, które posiadają osobowość prawną, są zarejestrowane i podlegają odpowiednim przepisom prawa. Powiedz, że następnym krokiem mogłoby być podjęcie współpracy z jakimś stowarzyszeniem lub fundacją albo założenie własnego stowarzyszenia. Jeżeli w waszej miejscowości nie ma młodzieżowej rady, to może warto porozmawiać o jej aktywowaniu? (5 min)

8. Poproś osoby uczestniczące, aby zdobyły informacje na temat organizacji pozarządowych działających w ich środowisku lokalnym. Poleć, aby zapisać ich nazwy, adresy, telefony, dowiedzieć się, czym się zajmują, jakie działania udało im się zrealizować. Zaproponuj, aby kontaktując się z osobami, które w nich działają, zapytać, czy można będzie zaprosić reprezentantów tych organizacji na spotkanie, by opowiedzieli o swojej pracy. (2 min)

Scenariusz 2

Material pomocniczy nr 1

O obywatelstwie

(...) Nie czujemy potrzeby zaangażowania się w wydarzenia, pozostajemy w oddali, jak widzowie patrzący na film, w którym dzieją się rzeczy straszne. Nie chcemy brać udziału w dramacie, choć powinniśmy wiedzieć, że nieraz ten dramat obejmował nas mimo woli, ogarniał, nie tylko wydobywając z owej jakże wygodnej izolacji, lecz ją wprost niszczył. Kiedyś trudno było być obojętnym obserwatorem wydarzeń, gdy dach walił się nad głową i śmierć stawała się codzienną obecnością (...).

Wszelkiego typu partykularyzmy narodowe, religijne są źródłami konfliktów. Obywatel partykularyzmy zwalcza. Szanuje tożsamości religijne i narodowe, ale dla niego najważniejsze jest prawo a nie rasa, religia, narodowość, zwłaszcza gdy przebywa w zbiorowości politycznej pod tym względem nader zróżnicowanej. Do ideałów obywatelskich należy absolutna tolerancja. Tylko bowiem wówczas mogą się rozwijać relacje z innymi oparte na sprawiedliwości i życzliwości wzajemnej. Obywatel nie szuka wrogów, nie wywyższa mówiących tym samym językiem, lub tego samego wyznania. Patrzy też nie w przeszłość, lecz w przyszłość, bo o nią mu chodzi, a przyszłość zobowiązuje do solidarnego działania.

Życie obywatelskie jest czynne i musi być czynne, tego dowodził już Arystoteles. Dziś zaś w państwach demokratycznych, w których kuratela władzy centralnej staje się coraz słabsza, obywatel powinien mieć świadomość, że to on sam buduje swój los, ale także wpływa na los całej społeczności, i że żadna społeczność nie będzie funkcjonowała w warunkach anarchii, w ścieraniu się nieustannym partykularnych interesów, do którego prowadzi zamknięcie się monady, jej nacjonalistyczne zacietrzewienie i obojętność na życie całości.

Obywatelstwo ma więc sens nie tylko polityczny, lecz także moralny, może przede wszystkim moralny, uczy bowiem bycia z innymi, uczy bycia razem, nie w tłumie, który się zaraz rozejdzie, lecz w społeczności powiązanej wspólnym działaniem i wzajemnymi zobowiązaniami. Obywatelstwo zrodzone z ideału równości i wolności jest źródłem współpracy, stabilności, bezpieczeństwa osób i dóbr, bezpieczeństwa nieodzownego dla funkcjonowania każdego państwa. Ten moralny sens ma znaczenie dla każdego z nas. Albowiem to w społeczności rodzą się cele, rodzi się także sens naszego „jak być”. Co więcej: obywatelska postawa pozwala rozproszyć dwa ciągle towarzyszące nam i przeciwstawne sobie lęki, lęk przed zaangażowaniem i lęk samotności. W pracy z innymi i dla innych, którą się podejmuje z własnej nieprzymuszonej woli, nikt nie czuje się samotny.

Fragment wykładu Barbary Skargi, profesora filozofii w PAN. Wykład został wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005-2006 na Uniwersytecie Białostockim (dostępny na stronie www.ceo.org.pl)

Scenariusz 2

Material pomocniczy nr 2

Możesz spróbować - inni już działają

Jeśli chcesz, to możesz. Najważniejsza jest silna motywacja i energia. Nie święci garnki lepią! Warto zobaczyć, jak działają inni, bo czasem można skorzystać z ich pomysłów, czasem dobrze jest do nich dołączyć, by nie przecierać przetartych już szlaków. Oby tylko chciało się chcieć!

Młodzieżowe rady miasta

Od 1990 r., tj. od chwili odrodzenia polskiego samorządu terytorialnego, w wielu miastach powstały i wciąż powstają nowe młodzieżowe rady miasta. Ich celem jest partnerskie współuczestniczenie młodzieży w życiu społeczności lokalnej. Samorzady te skupiają młodych ludzi, którzy cieszą się ogólnym zaufaniem rówieśników, są aktywni w swoim środowisku lokalnym oraz dążą do partnerskiej współpracy z władzami samorządowymi. Ta specyficzna i nowatorska forma aktywności młodzieży uczy młodych współodpowiedzialności za jakość funkcjonowania społeczności lokalnej. Podczas I Ogólnopolskiego Zjazdu Młodzieżowych Rad Miejskich, który odbył się we wrześniu 1996 r. w Siedlcach, z inicjatywy siedleckiej Młodzieżowej rady Miejskiej, narodził się pomysł powołania Ogólnopolskiej Federacji Młodzieżowych Samorządów Lokalnych. Federacja miała powstać po to, aby wspierać poszczególne młodzieżowe samorzady lokalne, koordynować ich prace, przyczynić się do wymiany doświadczeń pomiędzy „młodzieżowymi” radnymi. Federacja MSL została zarejestrowana przez Sąd Wojewódzki w Koszalinie w grudniu 1998 r. Ogólnopolska Federacja Młodzieżowych Samorządów Lokalnych jest niedochodowym stowarzyszeniem gmin i powiatów, w jakich funkcjonują młodzieżowe samorzady lokalne. Członkiem Federacji może zostać każda polska gmina lub powiat, w których funkcjonuje młodzieżowy samorząd lokalny. Nie ma formalnego wymogu powołania młodzieżowego samorządu na podstawie uchwały rady gminy / powiatu. Członkowie Federacji biorą udział w szkoleniach, w Letnich Obozach Samorządowych, mają możliwość bezpłatnego założenia kont poczty elektronicznej i strony internetowej na serwerze rada.org.pl oraz zniżki przy skorzystaniu z wersji rozszerzonej; mają możliwość uzyskania wsparcia merytorycznego młodzieżowej rady oraz otrzymania dodatkowych bezpłatnych egzemplarzy poradnika „Bilet do samorządu”.

Make a Connection – Przyłącz się

Od roku 2001 Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży dzięki wsparciu firmy Nokia realizuje program „Make a Connection - Przyłącz się”. Jest on skierowany do młodzieży w wieku 16 - 22 lat z terenu całej Polski. Program wspiera młodzieżowe projekty lokalne, umożliwiając młodym ludziom aktywne włączenie się w życie społeczne na zasadach partnerskich oraz wszechstronny rozwój osobisty. Realizując projekty wedle własnych pomysłów, młodzi ludzie nie tylko pomagają innym żyć lepiej i ciekawiej, ale także zdobywają cenne umiejętności życiowe, które pomogą im w znalezieniu pracy. Grupy młodzieżowe, których pomysły zostaną zaakceptowane, mogą otrzymać dotacje w wysokości od 2.000 do 4.500 zł na realizację zaproponowanych przez siebie projektów na rzecz lokalnej społeczności.

Istotą programu jest umożliwienie młodzieży zorganizowania we własnym zakresie projektów dla innych osób żyjących w ich sąsiedztwie. Pomysłodawcy programu chcą, aby młodzi ludzie potrafili dostrzec, co się dzieje w ich środowisku i samodzielnie wymyślić, w jaki sposób mogą sprawić, by ludziom wokół żyło się lepiej, przyjemniej, bezpieczniej, estetyczniej i ciekawiej. Od sześciu lat, co roku, około 80 grup młodzieżowych realizuje swoje pomysły. W realizacji projektów grupom młodzieżowym pomagają lokalne organizacje pozarządowe. Dla liderów grup młodzieżowych organizowane są szkolenia i pomoc techniczna. Szkolenia obejmują takie zagadnienia, jak zarządzanie projektem, planowanie budżetu, rozliczenie finansowe, umiejętność pracy w zespole oraz elementy public relations.

Warunkiem udziału w konkursie jest nadesłanie projektu wraz z budżetem, przygotowanych według wzoru dostępnego na stronie internetowej www.makeaconnection.pl.

Młodzi obywatele działają

To program Fundacji CEO, który umożliwi młodym ludziom aktywny i skuteczny udział w życiu publicznym i szkolnym oraz podejmowanie działań na rzecz społeczności lokalnej i swoich rówieśników. W programie młodzi ludzie uczą się jak działać na rzecz swoich rówieśników i swojego środowiska lokalnego. Zarówno szkolne jak i pozaszkolne grupy młodzieży poznają problemy swojego otoczenia, wspólnie je analizują i starają się opracować własny plan rozwiązania wybranego zagadnienia. Najważniejszą częścią projektu jest działanie. Dlatego młodzi ludzie koncentrują się na realizacji swoich pomysłów. Projekty uczniowskie dotyczą między innymi budowy ścieżek rowerowych, zagospodarowania terenu wokół szkoły, renowacji parku lub placu zabaw, pomocy w hospicjum, recyklingu, promocji własnych miejscowości. Wystarczy wejść na stronę www.ceo.org.pl

Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana!

Jedną z organizacji, skupiających młodych ludzi, której się udało i która działa niesamowicie aktywnie jest Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana. Fundacja ta została zarejestrowana 26 września 2002 r. „Bęc! zmiana” jest cytatem z piosenki „Gloria” w wersji Pidżamy Porno. Utwór ten znajduje się na płycie „Styropian” Pidżamy Porno wydanej przez SP Records w 1998 r. Dlaczego nazwa „Bęc Zmiana”? Bo to oznacza ruch, aktywność, dzianie się. Oznacza też konieczność bycia czujnym, uważnym na to, co dzieje się wokół. Czas poszukiwań, nowych dróg, nowych rozwiązań. „Bęc Zmiana” ułatwia spotkanie młodej sztuki z odbiorcą. Wprowadzając ją do przestrzeni publicznej „Bęc Zmiana” tworzy tunel dający szansę przepływu energii, idei, myśli między twórcami a odbiorcami, i nawzajem. „Bęc Zmiana” ma charakter non-profit, co znaczy, że nie jest nastawiona na zysk i przeznaczają wszystkie pozyskane środki na działalność statutową.

Adres: Fundacja Bęc Zmiana,
ul. Radna 10,
00-341 Warszawa Powiśle,
e-mail: bec@funbec.eu

Scenariusz 2

Material pomocniczy nr 3

Schemat do plakatu

- Co chcemy zrobić?
- Dlaczego chcemy to zrobić? Co chcemy w ten sposób osiągnąć?
- Kto będzie adresatem naszych działań?
- Jakie mamy zasoby (co umiemy sami, kogo znamy osobiście, gdzie możemy się spotykać, jakimi urządzeniami i materiałami dysponujemy)
- Co będzie nam potrzebne?
- Potencjalni sojusznicy i współpracownicy - kto mógłby nam pomóc w naszych działaniach?
- Gdzie możemy starać się znaleźć środki na realizację naszego pomysłu?
- Kto będzie liderem naszego zespołu?
- Co jeszcze musimy ustalić?

Scenariusz 3

Organizacje pozarządowe i ich rola w państwie

Temat

W czasie zajęć osoby uczestniczące dowiadują się, jak doszło do powstania pierwszych organizacji pozarządowych na świecie, otrzymują informacje, na jakich zasadach funkcjonują organizacje pozarządowe i czym się zajmują. Poznają najbardziej znane organizacje pozarządowe w Polsce.

Cele zajęć

- dostarczenie informacji o historii powstania pierwszych organizacji pozarządowych
- poznanie przykładowych organizacji pozarządowych i rodzaju ich działalności w Polsce
- zaprezentowanie celowości i zasad funkcjonowania organizacji pozarządowych
- przedstawienie najbardziej znanych polskich organizacji pozarządowych i głównego obszaru ich działalności

Czas zajęć

90 minut lub 45 w wersji skróconej

Metody

- praca z tekstem w zespołach techniką „puzzli”
- zespołowe przygotowanie afisza
- prezentacja

Potrzebne materiały

- kartki A4 i długopisy dla każdej osoby
- 5 dużych arkuszy papieru
- 5 markerów
- numerki na stoliki
- zestaw numerków dla każdego zespołu; od 1 do 5

Materiały pomocnicze

- Materiał pomocniczy nr 1 - „Niczym korzenie traw”
- Materiał pomocniczy nr 2 - „Organizacje pozarządowe w Polsce”

Najważniejsze pojęcia

- organizacja pozarządowa
- organizacja non-profit
- organizacja pożytku publicznego

Przebieg zajęć

UWAGA!

Jeśli dysponujesz wyłącznie 45 minutami, przeprowadź jedynie ćwiczenie opisane w punktach od 3 do 5.

1. Powitaj grupę. Rozpocznij zajęcia od rozmowy dotyczącej potrzeby powoływania organizacji pozarządowych. Rozmowa ta pozwoli ci zorientować się w poziomie wiedzy osób uczestniczących na ten temat.

Zadaj kilka pytań:

- czy państwo dostatecznie zaspakaja potrzeby każdego obywatela?
- czy istnieją państwa, w których wszyscy obywatele są zadowoleni z funkcjonowania organów administracji państwowej?
- czym się różni organizacja rządowa od pozarządowej?
- czy skoro działają organizacje rządowe, to pozarządowe też są potrzebne?
- czym różnią się metody działania organizacji pozarządowych od rządowych?
- w jakiej sytuacji politycznej organizacje pozarządowe są szczególnie potrzebne? (5-10 min)

2. Przedstaw w krótkim wykładzie historię powstania pierwszych organizacji pozarządowych. Możesz skorzystać z materiału pomocniczego nr 1. Wyjaśnij, że termin „korzenie traw” był metaforą dla działających niegdyś w podziemiu organizacji pozarządowych. Trawę można skosić, natomiast jej silne splecione korzenie powodują, że zawsze odrasta jeszcze bujniejsza i silniejsza. (5 min)

3. Poproś, aby każdy przygotował czystą kartkę papieru i coś do pisania. Wyjaśnij zasady pracy techniką „puzzli”. Podziel grupę na 6 zespołów. Każdemu zespołowi wręcz jeden z fragmentów tekstu z materiału pomocniczego nr 2 odpowiadający numerowi zespołu. Na przeczytanie tekstu oraz sporządzenie wspólnej notatki daj uczniom kilka minut. (10 min)

4. W czasie, kiedy zespoły pracują, rozdaj każdej osobie karteczkę z numerem, który oznacza numer nowego zespołu, do jakiego przejdzie w następnej części ćwiczenia. Rozłóż na stolikach wizytówki z numerami zespołów od I do VI, połóż z boku duży arkusz papieru i marker. Po upływie wyznaczonego czasu, poleć osobom uczestniczącym, aby z notatką, wspólnie sporządzoną w pierwotnym zespole, przeszły do zespołów, w których spotkają się w nowym składzie. Teraz każdy kolejno przedstawi pozostałym osobom (posiłkując się notatką) informacje, jakie uzyskał pracując w poprzednim zespole. Następnie zbierając i selekcjonując wszystkie informacje, zespoły przygotowują afisz, który będzie stanowił kwintesencję treści zawartych w materiale pomocniczym nr 2. Forma przedstawienia treści może być dowolna. Powiedz, że liczysz na inwencję twórczą. Zamiast słów można użyć symbolicznych rysunków. Ważne, aby afisz był czytelny. Na opracowanie afisza daj 15 minut. Poproś też, aby w każdym zespole wybrano osobę reprezentującą zespół, do przedstawienia rezultatu wspólnej pracy. (15 min)

Kolejne kroki dla osoby prowadzącej:

Jeśli tekst nie jest podzielony na części, to po przeczytaniu całości, podziel go na kilka części stanowiących w miarę zamkniętą, spójną logicznie całość - możliwą do zrozumienia w oderwaniu od kontekstu całości. Tekst najlepiej jest podzielić na tyle części, na ile równolicznych zespołów uda Ci się podzielić grupę (klasę). Ustaw stoliki w sali tak, aby każdy zespół miał swój stolik. Postaw/położ na każdym stoliku numerki oznaczający, jaki zespół ma przy nim usiąść. Przygotuj zestawy numerków dla uczestników - jeśli tekst jest podzielony na 5 części, to przygotuj pięć zestawów numerków od 1 do 5. Jeżeli w którymś z zespołów będzie więcej niż sześć osób, to w jednym wręcz dwóm osobom numerki z cyfrą 1, a następnym dwóm z cyfrą 2 - w ten sposób w kolejnej rundzie przy tworzeniu następnych zespołów będą one mniej więcej jednakowo liczne. Kiedy uczestnicy będą czytać tekst, przejdiesz się po klasie i wręczysz każdemu jego numerki. W każdym zespole rozdaj odbity na ksero odpowiedni fragment tekstu - ten sam wszystkim osobom z tego zespołu. Poleć, aby po przeczytaniu treści, uczestnicy przygotowali w każdym z zespołów wspólną notatkę, zawierającą najważniejsze informacje zawarte w tym fragmencie. Notatka ma być przygotowana wspólnie, ale każdy ma fizycznie posiadać ją na własnej kartce. W ten sposób członkowie danego zespołu staną się „ekspertami” od tego „kawałka” tekstu.

Przebieg zajęć

W drugiej turze ćwiczenia poleć, aby wszyscy przesiedli się do stolików z numerem zgodnym z cyfrą, jaką mają na swoim numerku. W ten sposób powstaną nowe zespoły, w których niczym w złożonych puzzlach, spotkają się reprezentanci poprzednich zespołów. Teraz poleć, aby każdy kolejno w nowym zespole zdał relację z przeczytanego „kawałka” korzystając z notatki.

Kolejnym działaniem jest opracowanie afisza/plakatu oddającego treść całości. Może on przypominać mapę mentalną, zawierać nie tylko słowa, ale również rysunki.

Każdy zespół powinien zaprezentować swój afisz, a pozostałe zespoły nagradzać wysiłkiem i rezultaty pracy brawami.

5. Osoby reprezentujące zespoły kolejno zawieszają afisze w miejscu widocznym dla wszystkich i w ciągu 3 minut prezentują najważniejsze informacje. Po zakończeniu wszystkich prezentacji każdy ocenia afisze, przyklejając na tym, który mu się najbardziej podoba tzw. cenki. Afisz, który uzyskał najwięcej głosów, nagradzamy najmocniejszymi brawami. (20 min)

6. Zapytaj, jaki jest sens zakładania organizacji pozarządowych? Przecież w Polsce i nie tylko w Polsce, przez długie lata nikt o takich organizacjach nie słyszał, a państwo istniało, społeczeństwo funkcjonowało. Zapisuj argumenty wypowiadających się osób na tablicy. Kończąc zajęcia, przypomnij, że od 1 stycznia 2004 r. polscy podatnicy mogą korzystać z dwóch różnych form wsparcia organizacji pozarządowych. Jedną to znana już wcześniej darowizna, a druga to tzw. mechanizm 1% (alokacja 1% należnego podatku). Obie te formy opisane są w ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych. Poinformuj grupę o portalu dla osób działających lub chcących rozpocząć działanie w organizacjach pozarządowych. Zapisz adres na tablicy: **www.ngo.pl**. (10 min)

Scenariusz 3

Material pomocniczy nr 1

Niczym korzenie traw

Na świecie działa obecnie mnóstwo organizacji pozarządowych (z j. angielskiego nazywa się je NGO'sami, od terminu non-governmental organization). Ich początki sięgają ubiegłego XIX wieku. W czerwcu 1859 r. mieszkaniec Genewy Henry Dunant był świadkiem bitwy pod Solferino. Przerażony widokiem tysięcy rannych, konających na polu bitwy z powodu braku pomocy, kiedy wrócił do domu, napisał „Pamiętnik z Solferino”, poruszając ówczesną Europę. Wezwał w nim do utworzenia stowarzyszenia, które mogłoby zyskać uznanie międzynarodowe i nieść pomoc ofiarom wojny. W 1863 roku pięciu obywateli Genewy (m.in. H. Dunant) założyło Międzynarodowy Komitet Opieki nad Rannymi, obecny Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża. Tak zaczęła działać pierwsza organizacja praw człowieka, która z biegiem lat rozwinęła się w światowy ruch niezależnych i dobrowolnych stowarzyszeń krajowych, otwartych dla wszystkich, którzy w swoim działaniu przestrzegają zasady neutralności i bezstronności. Celem takich organizacji była i jest ochrona i opieka nad ofiarami konfliktów zbrojnych, zamieszek i rozruchów wewnętrznych, rozwój międzynarodowego prawa humanitarnego. Czerwony Krzyż można uznać za wzór dla organizacji, które zaczęły powstawać później. Potem pojawiły się związki zawodowe, walczące o prawa społeczne pracowników najemnych. Pod ich naciskiem powołano do życia w 1919 r. Międzynarodową Organizację Pracy, w której organizacje pracownicze od początku zajęły poważne miejsce.

W okresie międzywojennym organizacji broniących praw człowieka było niewiele. Problematyka ta zajmowała także niewiele miejsca w życiu społeczeństw i polityce. Prawa człowieka wciąż pozostawały wewnętrzną sprawą poszczególnych państw i, poza wyjątkami, nie było dla nich miejsca w prawie międzynarodowym i stosunkach politycznych między państwami. Wyjątek stanowiły regulacje dotyczące niektórych mniejszości narodowych w Europie. Poza Międzynarodowym Czerwonym Krzyżem do najważniejszych w owym czasie należy zaliczyć Międzynarodową Ligę na Rzecz Praw Człowieka oraz Towarzystwo Przeciw Niewolnictwu.

Niektóre z tych organizacji odegrały poważną rolę przy pracach nad projektem Karty Narodów Zjednoczonych. Starły się doprowadzić do włączenia problematyki praw człowieka do tekstu Karty oraz zbudowania takich zasad działania ONZ, które pozwoliłyby tym organizacjom znaleźć właściwe miejsce jako poważnego partnera dla przedstawicieli państw. W konsekwencji w art. 71 Karty znalazł się zapis umożliwiający Radzie Społeczno-Gospodarczej konsultacje z NGO's.

Wg artykułu Marka A. Nowickiego, *Korzenie traw*, „Społeczeństwo Otwarte” 1991 r., nr 2

Scenariusz 3

Material pomocniczy nr 2

Organizacje pozarządowe w Polsce

I.

Organizacja pozarządowa (z j. ang. non-governmental organization, czyli w skrócie NGO), to organizacja obywatelska - założona przez obywateli, działających z własnej inicjatywy na rzecz wybranego interesu publicznego, niezależna od administracji, czyli rządu. Organizacje pozarządowe bywają nazywane trzecim sektorem, w nawiązaniu do podziału dzielącego aktywność społeczno-gospodarczą nowoczesnych państw demokratycznych na trzy sektory. Dwa pozostałe sektory to sektor publiczny, zwany też państwowym (władze, administracja publiczna) i rynkowy (biznes, przedsiębiorczość) zwany prywatnym, nastawiony na zysk. Organizacje pozarządowe - w odróżnieniu od organów publicznych a podobnie jak biznes - są prywatne i powstają z inicjatywy swoich założycieli (prywatnych osób), ale - w odróżnieniu od biznesu, a podobnie jak władze publiczne - działają nie dla zysku, a w interesie publicznym, nie prywatnym. Dlatego organizacje te nazywa się czasami organizacjami non-profit. Organizacje te określa się też czasem jako wolontarystyczne, ponieważ ich działalność jest w znacznym stopniu oparta na działaniu ochotników, czyli wolontariacie. Inna nazwa stosowana wobec tych organizacji to organizacje społeczne lub organizacje użyteczności publicznej. Te sformułowania podkreślają, że aktywność tych organizacji jest najwyraźniejsza w dziedzinie ochrony zdrowia, szeroko rozumianej pomocy społecznej, akcji charytatywnych i edukacji, czyli krótko mówiąc w działaniu dla dobra publicznego. W Polsce podstawowymi formami prawnymi prowadzenia działalności społecznej są stowarzyszenia i fundacje. Definicja ustawy organizacji pozarządowej jest zawarta w Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dziennik Ustaw nr 96 z dnia 29 maja 2003 roku, pozycja 873).

W art. 3 ust. 2 tej Ustawy czytamy: Organizacjami pozarządowymi są, nie będące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu przepisów o finansach publicznych, i niedziałające w celu osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej utworzone na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacje i stowarzyszenia, z zastrzeżeniem ust. 4 Zastrzeżenie to dotyczy wyłączenia z zakresu Działu II ustawy fundacji publicznych i fundacji partii politycznych. Należy mieć na uwadze, że pojęcie organizacja pozarządowa nie jest równoznaczne z pojęciem organizacja społeczna: np. związek zawodowy jest organizacją społeczną, lecz nie jest organizacją pozarządową.

1 stycznia 2004 r. przepisami ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie wprowadzono w Polsce termin organizacja pożytku publicznego (OPP). Status OPP może uzyskać organizacja pozarządowa (z wyjątkiem partii politycznych, związków zawodowych, organizacji pracodawców oraz samorządów zawodowych), prowadząca działalność w obszarach tzw. pożytku publicznego, które zostały określone Ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Ponadto organizacja musi spełniać dodatkowe kryteria dotyczące m.in. jawności działania, kontroli w organizacji. Posiadanie przez organizację statusu organizacji pożytku publicznego nakłada na nią obowiązki sprawozdawczości, aby wszyscy zainteresowani mogli uzyskać informacje, na co wydane zostały pieniądze przekazywane przez darczyńców. Status ten umożliwia przekazanie na rzecz organizacji pożytku publicznego 1% podatku dochodowego przez osoby fizyczne.

II.

Organizacje pozarządowe, fundacje i stowarzyszenia pojawiły się w Polsce mniej więcej w tym samym czasie, co w innych państwach Europy Zachodniej. Początkowo zajmowały się przede wszystkim działalnością charytatywną, później podjęły również działalność korporacyjną, kulturalną, edukacyjną i naukową oraz działalność związaną z propagowaniem idei rozwoju społecznego i społecznej solidarności. Niektóre miały charakter wyznaniowy, inne wyłącznie świecki. W okresie II Rzeczypospolitej (1918 - 1939) organizacje pozarządowe rozwijały się bardzo intensywnie. II wojna światowa i okres dominacji komunistycznej, który po niej nastąpił, spowodował ogromny spadek społecznej aktywności. Część or-

organizacji pozarządowych została zlikwidowana (ich majątki przejęło państwo), część włączono w ideologiczne struktury. Po roku 1989 organizacje pozarządowe przeżywały swój renesans, dzięki przywróconej swobodzie zrzeszania się i zakładania stowarzyszeń. Część organizacji z tradycjami sięgającymi okresu przedwojennego została restytuowana i podjęła swoją statutową działalność (np. Caritas Polska - duszpasterska instytucja charytatywna Episkopatu Polski, czy YMCA - Związek Młodzieży Chrześcijańskiej, organizacja apolityczna i świecka pracująca nad zaspokojeniem we współpracy z organizacjami, urzędami państwowymi i samorządami potrzeb społeczności lokalnych). Powstało wiele nowych fundacji i stowarzyszeń wychodzących naprzeciw problemom i potrzebom nowoczesnego społeczeństwa. Pojawiły się organizacje, których głównym zadaniem jest przeciwdziałanie skutkom plag społecznych, takich jak: bezdomność, alkoholizm i narkomania. Należą do nich m.in.: Stowarzyszenie MONAR przeciwdziałające zjawiskom patologii społecznej w środowisku rodzin, narkomanii, alkoholizmowi, bezrobociu, przestępczości nieletnich poprzez tworzenie centrów leczenia, sieci punktów konsultacyjnych, schronisk oraz prowadzenie akcji profilaktycznych i edukacyjnych, a także Fundacja Biuro Służby Krajowej Anonimowych Alkoholików, Fundacja im. Brata Alberta zajmująca się osobami niepełnosprawnymi umysłowo (organizuje i prowadzi specjalistyczne placówki rehabilitacyjne i opiekuńcze, pomaga rodzinom z osobami niepełnosprawnymi).

III.

W suwerennej Polsce organizacje pozarządowe zajęły się również działalnością edukacyjną wśród młodzieży, tworząc niepubliczne szkoły lub fundacje wspomagające szkoły państwowe. Powstały fundusze stypendialne i programy pomocy skierowane do uzdolnionych, ale niezamożnych uczniów oraz tych, którzy chcą kontynuować naukę za granicą (Fundacja Nauki Polskiej, Polska Fundacja Upowszechniania Nauki). Na polskich uczelniach działają organizacje studenckie: Niezależne Zrzeszenie Studentów i Zrzeszenie Studentów Polskich, swoje przedstawicielstwa mają również studenckie organizacje o charakterze międzynarodowym (np. Europejskie Forum Studentów AEGEE czy AISEC - Międzynarodowe Stowarzyszenie Studentów Nauk Ekonomicznych i Handlowych).

Wśród dzieci i młodzieży działają organizacje pozarządowe nawiązujące bezpośrednio do tradycji skautingu: Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP) i Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej (ZHR). Wśród największych organizacji pozarządowych zajmujących się sprawami kultury trzeba wymienić: Fundację Kultury, Fundację im. Fryderyka Chopina oraz fundacje i stowarzyszenia działające na rzecz zachowania i promocji polskich dóbr kultury. W Polsce działają też organizacje specjalizujące się w działaniach na rzecz ochrony praw człowieka monitorujące przestrzeganie praw człowieka i obywatela w Polsce i działające na rzecz ochrony tych praw (w tym praw więźniów) w państwach uznawanych za niedemokratyczne. Dużą grupę organizacji pozarządowych w Polsce tworzą organizacje proekologiczne, zainteresowane ochroną środowiska naturalnego i działalnością promocyjną takiego systemu gospodarowania bogactwami naturalnymi, który nie zakłóca równowagi ekologicznej (np. Fundacja „Nasza Ziemia” - polski koordynator akcji „Sprzątanie Świata”, Społeczny Instytut Ekologiczny, Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, Obywatelski Ruch Ekologiczny). Ważną działalność prowadzi Fundacja ITA-KA, poszukująca osób zaginionych i niosąca pomoc rodzinom osób uznawanych za zaginione oraz Polska Fundacja Pomocy Humanitarnej „Res Humanae”, która propaguje postawy humanitarne, pomaga osobom uzależnionym żyjącym z HIV i prowadzi hospicjum dla chorych na AIDS. Trzeba wspomnieć również Stowarzyszenie „Solidarni Plus”, skupiające się na pomocy terapeutycznej, socjalnej i prawnej osobom żyjącym z HIV i chorym na AIDS oraz ich rodzinom, i Stowarzyszenie na Rzecz Prewencji HIV/AIDS „TADA”, którego celem jest przeciwdziałanie zjawisku pedofilii i rozprzestrzenianiu się zakażeń HIV, działające wśród środowisk szczególnie narażonych na choroby przenoszone drogą płciową. Organizacje społeczne pełnią też czasami funkcje administracyjną, zastępując administrację rządową w niektórych, ściśle określonych sferach życia publicznego. Np. Polski Związek Łowiecki, zrzeszający myśliwych, zarządza gospodarką łowiecką, wprowadza limity odstrzałów zwierzyny łownej, kontroluje przestrzeganie okresów ochronnych, prowadzi hodowlę i dokarmianie dzikich zwierząt. Polski Związek Wędkarski ma podobne zadania w zakresie połowu ryb słodkowodnych i wydawania odpowiednich zezwoleń. Część organizacji pozarządowych przekształciła się w samorzady zawodowe, których autonomię gwarantują oddzielne ustawy. W korporacjach zawodowych zrzeszają się obowiązkowo

np.: adwokaci, notariusze, lekarze i architekci. Organizacje te mają charakter obligatoryjny, tzn. każdy, kto chce wykonywać zawód podlegający prawom korporacyjnym musi spełniać warunki określone przez korporację. I w tym przypadku państwo przekazało organizacji pozarządowej część swoich uprawnień. Rozwiązanie to ma tę zaletę, że jest tańsze niż utworzenie specjalnej administracji rządowej i zgodnie ze standardami przyjętymi w demokratycznych państwach, przekazuje samym zainteresowanym prawo do decydowania o warunkach wykonywania tzw. wolnych zawodów. Oddzielną kategorią organizacji pozarządowych są związki zawodowe, organizacje zrzeszające pracowników, najczęściej jednej gałęzi gospodarki.

IV.

Przykładowe organizacje pozarządowe w Polsce:

1. Fundacja Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy

Podstawowym celem Fundacji jest działalność w zakresie ochrony zdrowia polegająca na ratowaniu życia chorych osób, w szczególności dzieci, i działanie na rzecz poprawy stanu ich zdrowia, jak również na działaniu na rzecz promocji zdrowia i profilaktyki zdrowotnej. Fundacja organizuje ogólnopolskie zbiórki pieniędzy, kończące się co roku wielkim finałem, w który zaangażowane są media. Finał ma formę szeregu lokalnych imprez artystycznych połączonych z licytacją różnych podarowanych przedmiotów. Za uzyskane w postaci zbiórek i licytacji pieniądze Fundacja kupuje specjalistyczny sprzęt medyczny.

Adres strony: www.wosp.org.pl; adresy mailowe: sekretariat@wosp.org.pl; wosp@wosp.org.pl

2. Polski Czerwony Krzyż (członek Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy)

Organizacja niosąca pomoc wszystkim potrzebującym. M.in. pozyskuje honorowych dawców krwi, prowadzi Krajowe Biuro Informacji i Poszukiwań, zapobiega chorobom zakaźnym i cywilizacyjnym, bierze udział w rehabilitacji terenów dotkniętych klęską lub katastrofą, bierze udział w międzynarodowych akcjach pomocy humanitarnej;

Biuro Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża; ul. Mokotowska 14, 00-950 Warszawa, sekretariat: info@pck.org.pl, zarzad.glowny@pck.org.pl; tel. (22) 326-12-86, fax: (22) 628-41-68; centrala telefoniczna: (48 22) 326-12-00; www.pck.org.pl

3. Caritas Polska

Jest instytucją charytatywną Konferencji Episkopatu Polski. Została reaktywowana w 1989 r. Odwołuje się do tradycji pracy charytatywnej Caritas sprzed 1950 r. Posiada własną osobowość prawną i działa w oparciu o przepisy prawa kościelnego i państwowego. Udziela pomocy doraźnej i długofalowej, materialnej i finansowej osobom bezrobotnym, bezdomnym, chorym, starszym, dzieciom z rodzin ubogich a także imigrantom i uchodźcom. Caritas udziela również pomocy humanitarnej ofiarom wojen, kataklizmów i nieszczęść naturalnych poza granicami Polski.

Adres : ul. Skwer Kard. S. Wyszyńskiego 9, 01-015 Warszawa, tel 22 33 48 500; fax. 22 33 48 558; mail: caritaspolska@caritas.pl; www.caritaspolska.caritas.pl

4. Polska Akcja Humanitarna

Organizacja, która niesie pomoc ofiarom wojen i kataklizmów za granicą i w Polsce oraz uchodźcom, wspiera szkoły i ośrodki zdrowia w rejonach dotkniętych ubóstwem, prowadzi akcje edukacyjne; działa od 1992 r., pomagając ludziom w sytuacjach kryzysowych, aby jak najszybciej uzyskali samodzielność i przyjęli odpowiedzialność za swoją przyszłość. Jako pierwsza spośród organizacji pozarządowych w Polsce, postawiła sobie za cel organizowanie pomocy innym, bardziej poszkodowanym krajom. Dzięki PAH Polska uczestniczy w międzynarodowych akcjach humanitarnych i zmienia swój wizerunek na świecie - z kraju otrzymującego pomoc na kraj udzielający pomocy.

Adres: 00-031 Warszawa; ul. Szpitalna 5/3; tel.: (0 22) 828 88 82;

e-mail: pah@pah.org.pl; www.pah.org.pl;

Adresy biur regionalnych:

31-009 Kraków; ul. Szewska 4 (w oficynie, I p.), tel. (0 12) 42, 15 771;

tel./fax (0 12) 42 20 819; e-mail: krakow@pah.org;

87-100 Toruń, ul. Wita Stwosza 2, tel. (0 56) 65 21 369, tel./fax (056621 368,

e-mail: torun@pah.org.pl

5. Fundacja Dzieci Niczyje

Zarejestrowana od 1991 r. organizacja pozarządowa o charakterze non-profit, zajmuje się szeroko rozumianą pomocą dzieciom krzywdzonym, ich rodzinom i opiekunom. Działalność fundacji jest adresowana do dzieci maltretowanych fizycznie, psychicznie, wykorzystywanych seksualnie oraz zaniedbywanych, a także do ich rodziców, opiekunów, osób stykających się w pracy zawodowej z przypadkami dzieci krzywdzonych. Prowadzi Poradnię dla dzieci wykorzystywanych seksualnie i ich rodziców; udziela porad prawnych i psychologicznych, organizuje szkolenia, przeprowadza badania i analizy poszerzające wiedzę o problemie.

Adres: 03-326 Warszawa, ul. Walecznych 59, tel. (0 22) 616 02 68; www.fdn.pl

6. Fundacja Anny Dymnej „Mimo Wszystko”

Jest organizacją pożytku publicznego. We wrześniu 2003 r. założyła ją Anna Dymna, aktorka, która pełni społecznie funkcję prezesa Fundacji. Ideą przyświecającą codziennej pracy osobom skupionym wokół Fundacji jest wyrównywanie szans pomiędzy ludźmi niepełno- i pełnosprawnymi, a co za tym idzie - usuwanie barier mentalnych, które oddzielają ich dwa pozornie odrębne światy. Poprzez swoją szeroką działalność Fundacja Anny Dymnej „Mimo Wszystko” stara się wskazywać na fakt, że chory, niewidomy, sparaliżowany, poruszający się o kulach bądź na wózku inwalidzkim człowiek jest pełnoprawną ludzką istotą, posiadającą również talenty i pragnienia, podobnie jak ktoś w pełni zdrowia i sił.

Adres: Fundacja „Mimo Wszystko”, ul. Balicka 12A/5B, 30-149 Kraków, tel./fax (0 12) 422 69 03

7. Fundacja im. S. Batorego

Powołana w 1988 r., aby wspierać rozwój otwartego demokratycznego społeczeństwa. Działa na polu edukacji, kultury, ochrony zdrowia i pomocy społecznej, wspomaga rozwój lokalnych organizacji pozarządowych. Wcześniej wspierała przemiany demokratyczne i rynkowe w Polsce i w Europie Środkowej oraz Wschodniej. Podstawową metodą pracy Fundacji jest przekazywanie dotacji innym organizacjom. Wydaje też publikacje, organizuje konferencje i szkolenia.

Adres: 00-215 Warszawa, ul. Sapieżyńska 10a; tel. 22/53 60 200; fax 22/ 53 60 220;

e-mail: batory@batory.org.pl; www.batory.org.pl

8. Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej

Pozarządowa, polityczna, niezależna i niekomercyjna organizacja ustanowiona w 1989 r. Za misję przyjęła szerzenie idei samorządności obywatelskiej rozumianej jako podstawowa forma demokracji. Wspiera działania samorządów lokalnych i organizacji pozarządowych, przyczyniając się do budowy i wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego. Realizuje projekty na rzecz wzmacniania inicjatyw obywatelskich, uruchamia punkty informacyjne i konsultacyjne, organizuje konkursy, szkolenia.

Adres: Biuro Zarządu FRDL, 01-540 Warszawa, ul. Hauke Bosaka 11; tel. 22/ 869 92 00 + 07;

fax 22/ 839 225; www.frdl.org.pl

9. Stowarzyszenie Amnesty International Polska

Sekcja krajowa międzynarodowej organizacji, której celem jest przyczynienie się do przestrzegania na całym świecie praw człowieka wyznaczonych przez Międzynarodową Deklarację Praw Człowieka. Prowadzi kampanie na rzecz uwolnienia wszystkich więźniów sumienia - osób więzionych z powodu przekonań, koloru skóry, płci, pochodzenia, języka czy religii, nie stosujących przemocy ani nie opowiadających się za jej użyciem; na rzecz zapewnienia wszystkim więźniom politycznym uczciwych i szybkich procesów sądowych; zaprzestania stosowania tortur, kary śmierci i innych form okrutnego traktowania więźniów, eliminacji egzekucji pozasądowych i „zaginięć”.

Adres: Stowarzyszenie Amnesty International, ul. Piękna 66a/2, 00-672 Warszawa; tel/fax (022) 8276000
www.amnesty.org.pl; e-mail: amnesty@amnesty.org.pl;

10. Helsińska Fundacja Praw Człowieka

Założona w 1989 r. przez członków Komitetu Helsińskiego w Polsce. Jej misją jest rozwijanie kultury wolności i praw człowieka w kraju i za granicą. Prowadzi działalność edukacyjną i badawczą, monitoruje ustawodawstwo i praktykę stosowania prawa w krajach Europy Środkowej i Wschodniej oraz Azji Centralnej, wspiera działania zmierzające do urzeczywistnienia idei państwa prawa.

Adres: Helsińska Fundacja Praw Człowieka, ul. Zgoda 11, 00-018 Warszawa; tel.: (48 22) 828 10 08; 828 69 96; 556 44 40; fax: (48 22) 556 44 50; www.hfhrpol.waw.pl, e-mail: hfhr@hfhrpol.waw.pl

11. Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej

Pozarządowa instytucja oświatowa, która od 1994 r. upowszechnia wiedzę obywatelską, praktyczne umiejętności oraz postawy niezbędne do budowania demokratycznego państwa prawa i społeczeństwa obywatelskiego. Prowadzi działania adresowane do nauczycieli, uczniów i samorządów lokalnych oraz wprowadza do szkół nowatorskie programy edukacji obywatelskiej, prawnej, historycznej i ekonomicznej. Prowadzi również niepubliczną placówkę doskonalenia nauczycieli.

Adres: 00-666 Warszawa, ul. Nowakowskiego 10; www.ceo.org.pl; e-mail: ceo@org.pl;

12. Europejski Dom Spotkań - Fundacja Nowy Staw

Fundacja powstała w 1993 r. Fundacja popiera inicjatywy społeczne mające na celu budowanie społeczeństwa obywatelskiego, współpracy i solidarności między narodami. Wspiera procesy demokratycznych przemian na Białorusi i Ukrainie oraz proces integracji Polski z Unią Europejską. Promuje Lublin i Lubelszczyznę jako miejsce spotkania różnych kultur i narodów.

W swoich działaniach Fundacja kieruje się wartościami chrześcijańskimi. Poprzez edukację wszystkich pokoleń wzmocnia idee demokracji, samorządności, społecznej gospodarki rynkowej, solidarności między narodami oraz porozumienia kultur ponad wszelkimi granicami.

Adres: ul. Leszczyńskiego 14/1-3, 20-069 Lublin, tel. 0 81 534 61 91, fax 0 81 534 61 92,

www.edsfundacja.pl; e-mail: eds@edsfundacja.pl

13. Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży

Powstała w 1992 r. przy wsparciu International Youth Foundation niedochodowa fundacja, która udziela pomocy organizacjom pracującym na rzecz rozwoju dzieci i młodzieży. Organizacja ta przyznaje dotacje finansowe, organizuje szkolenia dla przedstawicieli władz samorządowych, liderów organizacji pozarządowych i liderów nieformalnych grup młodzieżowych. Prowadzi programy szkoleniowe dla wychowawców prezentujące nowe metody pracy z młodymi ludźmi.

Adres: 00-950 Warszawa, ul. Jasna 22; tel: (0 22) 826 44 73; 826 44 74; fax: 0 22 826 43 22;

www.pcyf.org.pl

14. Społeczne Towarzystwo Oświatowe

Organizacja, która działa od 1987 r., skupiająca przede wszystkim rodziców i nauczycieli zainteresowanych poprawą kondycji polskiej oświaty i tworzeniem alternatywnych form kształcenia; prowadzi na terenie całej Polski 200 szkół niepublicznych różnych poziomów o uprawnieniach szkół publicznych; zajmuje się też działalnością wydawniczą, na swoim koncie ma różne publikacje; wydaje miesięcznik „Edukacja i Dialog”.

Adres biura Społecznego Towarzystwa Oświatowego: ul. Nowy Świat 39, 00-029 Warszawa;

tel./fax (0 22) 826 78 64; tel./fax (0 22) 828 88 57; e-mail: biuro@sto.org.pl; www.sto.org.pl

V.

W Polsce działają też organizacje pozarządowe o charakterze międzynarodowym.

W prawie międzynarodowym, w odróżnieniu od organizacji międzyrządowych, organizacje pozarządowe grupują nie państwa, ale osoby fizyczne lub prawne, i to z reguły z różnych krajów (najczęściej przyjmuje się, że minimum z trzech). Działają w oparciu o prawo krajowe siedziby organizacji, a powstają w wyniku nie umowy międzynarodowej, ale umowy cywilno-prawnej. Część z tych organizacji (np. Fundacja Konrada Adenauera, Fundacja im. Roberta Schumana, Fundacja Edukacja dla Demokracji, Fundacja im. Friedricha Berta, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności) wspiera polskie organizacje pozarządowe w budowaniu dialogu społecznego i społeczeństwa obywatelskiego w demokratycznej Polsce. W dziedzinie nauki i techniki polscy inżynierowie i naukowcy współpracują ze swoimi kolegami w ramach takich organizacji pozarządowych jak: Międzynarodowy Instytut Oceanu Pacem in Maribus (IOIPM), Międzynarodowa Izba Żeglugi (ICS), Międzynarodowa Komisja Wielkich Zapór (ICOLD), Międzynarodowa

Akademia Medycyny Lotniczej i Kosmicznej (IAASM), Międzynarodowa Federacja Mleczarska (IDF), Międzynarodowa Unia Astronomiczna (IAU), Międzynarodowa Unia Geograficzna (IGU), Międzynarodowe Stowarzyszenie Nauk Politycznych (IPSA), Międzynarodowa Komisja Naukowa Organizacji Pracy w Rolnictwie (ICSMA), Międzynarodowa Unia Architektów (IUA), Międzynarodowa Federacja Geodetów (IFS), Międzynarodowe Stowarzyszenie Techników Laboratoriów Medycznych (IAMLT).

Scenariusz 4

Coś dla innych, coś dla siebie - wolontariat jako szansa na spełnienie naszych potrzeb

Temat

W czasie zajęć osoby uczestniczące dowiadują się, na czym polega wolontariat, jakie są korzyści z pracy wolontariackiej dla kogoś, kto się jej podejmuje i dla osób, na rzecz których ta praca jest wykonywana, otrzymują informacje, gdzie należy szukać ogłoszeń o pracy dla wolontariusza, zastanawiają się również nad swoimi zasobami osobowościowymi - co mogą zaoferować, a w czym może im samym pomóc praca w charakterze wolontariusza.

Cele zajęć

- prezentacja i promocja profesjonalnego wolontariatu wśród młodych ludzi
- kształtowanie postawy otwartej na niesienie pomocy innym, udzielanie wsparcia
- pokazanie sposobów poszukiwania pracy dla wolontariuszy i poszukiwania wolontariuszy przez potrzebujących ich pracy ludzi
- uświadomienie, że już w szkole warto rozwijać umiejętności, zdobywać kompetencje i planować swoją karierę zawodową, kiedy chce się w przyszłości uważać za człowieka spełnionego w życiu
- przekonanie o konieczności wzięcia odpowiedzialności za pracę, której się podejmują

Czas zajęć

90 minut lub 45 w wersji skróconej

Metody

- mini wykład lub praca z tekstem
- praca w zespołach
- prezentacja

Potrzebne materiały

- kartki A-4, długopisy

Materiały pomocnicze

- Materiał pomocniczy nr 1 - „Wolontariat - dobrowolna praca bez wynagrodzenia”
- Materiał pomocniczy nr 2 - „Praca na miarę”
- Materiał pomocniczy nr 3 - „Po co komu wolontariat?”
- Materiał pomocniczy nr 4 - „Przykłady działań wolontariackich”
- Materiał pomocniczy nr 5 - „Adresy stron internetowych dotyczących wolontariatu”
- Materiał pomocniczy nr 6 - „Dokumenty przydatne wolontariuszowi”

Najważniejsze pojęcia

- wolontariat
- wolontariusz/wolontariuszka
- piramida potrzeb

Przebieg zajęć

1. Przywitaj grupę. Rozdaj osobom uczestniczącym kolorowe samoprzylepne karteczki prosząc, aby każdy napisał, jakiego rodzaju zajęcie daje mu satysfakcję. Zaproś do przyklepania karteczek na dużym arkuszu papieru, gdzie wcześniej, w środku, narysujesz pusty owal, a po przyklepieniu karteczek, napiszesz mazakiem CO MOGĘ ROBIĆ JAKO WOLONTARIUSZ? Przypnij powstały w ten sposób plakat do tablicy lub przyklep taśmą do ściany. (10 min)
2. Zapytaj, czy ktoś zna terminy „wolontariat” i „wolontariusz”? Co oznaczają? Po kilku wypowiedziach, poproś o przeczytanie tekstu z materiału pomocniczego nr 1. Zapytaj osoby uczestniczące o refleksje w związku z tekstem; co w nim znajdują nowego na temat wolontariatu? (10 min)
3. Opowiedz o przykładach różnych działań wolontarystycznych, jakie miały miejsce w ostatnich latach w Polsce. Możesz skorzystać z materiału pomocniczego nr 2. Poproś o podanie przykładów. Zadaj też pytanie, dlaczego różni ludzie angażują się w tego rodzaju działania, skoro nie mają z tego żadnych finansowych korzyści? (5 min)
4. Przedstaw koncepcję piramidy Masłowa korzystając z materiału pomocniczego nr 3 Po co komu wolontariat?. Podaj powody, dla których ludzie podejmują się pracy wolontariackiej. Możesz przytoczyć z w/w materiału pomocniczego słowa Jana Pawła II. Zapytaj, jakie są związki pomiędzy tymi najczęściej podawanymi przez wolontariuszy powodami, a koncepcją Masłowa i słowami papieża? (10 min)
5. Poproś osoby uczestniczące o zastanowienie się jakie są mocne strony ich osobowości, a nad czym uważają, że warto byłoby popracować i jak mogliby to sprawdzić w roli wolontariusza.
Rozdaj kartki papieru A-4. Niech każdy napisze na górze kartki drukowanymi literami swoje imię, a następnie podzieli ją na dwie rubryki. Jedną oznaczy znakiem „+”, a drugą znakiem „-”, następnie dokona samooceny i zapisze swoje umiejętności, zdolności oraz kilka mocnych stron swojego charakteru pod znakiem plusa, a pod znakiem minusa wypisze to, czego chciałby się nauczyć i nad czym powinien popracować. Po 5-10 minutach zachęć kilka osób do podzielenia się swoimi przemyśleniami. Podsumuj ćwiczenie słowami: „Taka refleksja na temat własnej osoby jest przydatna, kiedy szukamy możliwości podjęcia pracy wolontariackiej, aby trafnie podjąć decyzję o miejscu, które pomoże nam wykorzystać cechy i uzdolnienia, a zarazem pozwoli na zaspokojenie naszych potrzeb i aspiracji, a także na rozwinięcie naszych zainteresowań oraz umiejętności”.
6. Poproś, aby ktoś głośno odczytał tekst z materiału pomocniczego nr 2 „Praca na miarę”. (15 min)
7. Rozdaj teraz materiał pomocniczy nr 5. Zaproponuj, żeby sprawdzić, co ciekawego można znaleźć pod podanymi adresami. Zachęć do częstego przeglądania portalu organizacji pozarządowych i umieszczanych tam ogłoszeń. (od 2 do 20 min)
7. Kończąc zajęcia zapytaj, kogo udało się dziś zachęcić do poszukiwania pracy w charakterze wolontariusza. Osobom, które się zgłosiły, możesz wręczyć materiał nr 6 z wzorami przydatnych wolontariuszowi dokumentów. Poinformuj również o możliwościach wyjazdu w charakterze wolontariusza za granicę. Zwróć uwagę na Akcję 2 w programie „Młodzież w działaniu” oraz poznański oddział Fundacji Jeden Świat. Podziękuj za aktywny udział w zajęciach. (5 min)

Scenariusz 4

Material pomocniczy nr 1

Wolontariat - dobrowolna praca bez wynagrodzenia

W Polsce nigdy nie brakowało ludzi dobrej woli, bezinteresownie pomagających innym. Można nawet stwierdzić, że im trudniejsze, bardziej tragiczne chwile, tym szybciej i w większej liczbie pojawiały i pojawiają się osoby oferujące wsparcie potrzebującym, obcym im ludziom, którzy wcale nie należą do ich rodzin ani znajomych. Co prawda, w 1862 r. o śladach bezinteresownej działalności społecznej w polskiej tradycji w liście do Michaliny z Dziekańskich Cyprian Kamil Norwid napisał w sposób bardzo krytyczny: „(...) społeczność polska to społeczność narodu, który, nie zaprzeczam, iż o tyle jako patriotyzm wielki jest, o ile jako społeczeństwo żaden. (...) Wszystko to, czego nie od patriotyzmu, czego nie od narodowego, ale od społecznego uczucia wymaga się, to jest tak początkujące, małe i prawie nikczemne, że strach wspominać o tym.” Dawniej osoby pomagające innym charytatywnie nazywano „społecznikami”. Niestety, Norwid nie dożył najlepszego okresu polskiego ruchu społecznikowskiego, który trwał jeszcze kilka lat po zakończeniu II wojny światowej. Do najbardziej znanych w polskiej historii społeczników należeli: Adam Chętnik, Adam Chmielowski, Kazimiera Iłłakowiczówna, Stanisław Jachowicz, Henryk Jordan, Janusz Korczak, Kazimierz Lisiecki, Zofia Nałkowska, Stefania Sempołowska, Fryderyk Skarbek, Stanisław Staszic czy Księżna Izabela Lubomirska z Czartoryskich. Ze znanych, żyjących w czasach współczesnych można wymienić Marka Kotańskiego (zm. 2002), Jerzego Owsiaaka i Janinę Ochojską.

W latach po II wojnie światowej polskie władze wprowadzając często obowiązkowe prace społeczne w szkołach oraz miejscach pracy i traktując je jako gest lojalności wobec siebie sprawiły, że idea bezpłatnego świadczenia pracy na rzecz innych uległa wypaczeniu. Jednak i w tamtych latach ludzie pomagali ludziom z odruchu serca. W latach 1966–81 wśród młodzieży popularna była Niewidzialna Ręka - akcja programu telewizyjnego Teleranek. Anonimowi uczestnicy programu pomagali potrzebującym, w taki sposób, że oni tego nie widzieli, pozostawiając na miejscu bilet akcji Niewidzialna Ręka z przydzielonym numerem. W latach 1989-96 przyszedł czas stagnacji. Dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku na pomysł wprowadzenia w Polsce wolontariatu wpadła Barbara Hansen, Polka mieszkająca od lat za granicą. Dyrektor warszawskiego BORIS (Biura Obsługi Ruchu Inicjatyw Samopomocowych) Paweł Jordan zaprosił panią Barbarę do współrealizacji programu Centrum Wolontariatu. Program ten funkcjonuje cały czas.

Praca wolontarystyczna współcześnie to jednak nie jest tylko praca w sferze pomocy społecznej. To każdy rodzaj świadomie podjętej dobrowolnej pracy, którą świadczy się bezpłatnie na rzecz innych i która wykracza poza więzi rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskie. Wolontariuszami mogą być wszyscy, którzy chcą się dzielić swoją wiedzą i umiejętnościami, a przy okazji zdobywać nowe. Wolontariuszem może być każdy, w każdym wieku (poza bardzo małymi dziećmi) i to w każdej dziedzinie życia społecznego. Coraz częściej w obecnym świecie mówi się o wolontariacie jako potrzebie pomagania drugiemu człowiekowi. Nowoczesny wolontariat jest nie tylko bardzo pozytywnym zachowaniem prospołecznym, ale stwarza perspektywę odbycia ciekawych praktyk zawodowych, poznania nowych ludzi i uzyskania doświadczenia. Wolontariat w rezultacie może zaowocować lepszą pozycją na rynku pracy. Obecnie, aby znaleźć dobrą pracę (równie ciekawą, co dobrze płatną i rozwijającą) nie wystarczy posiadać odpowiednie wykształcenie, dobrze widziana jest także praktyka, a właśnie wolontariat jest możliwością rozwijania zainteresowań, nabierania praktyki, zdobywania doświadczeń. Podczas pracy wolontariusz nabywa często umiejętności, które stają się bardzo przydatne w późniejszej karierze zawodowej, czasami nawet są czynnikiem decydującym przy ubieganiu się o konkretną pracę. Pomoc wolontarystyczna jest coraz bardziej cenionym sposobem odbycia praktyk studenckich oraz staży zawodowych. Coraz częściej poszukujący pracowników kierują się ich ewentualnym doświadczeniem w pracy na rzecz organizacji pozarządowych. Praca taka bowiem wiąże się z chęcią działania, kreatywnością, odpowiedzialnością, umiejętnością samodzielnego myślenia i pracy w zespole – są to cechy, jakimi powinien się odznaczać każdy wolontariusz, a zarazem cechy, jakich poszukują u potencjalnych pracowników wszyscy pracodawcy.

W roku 1996 Fundacja BORIS wydała publikację pt. *Rocznik poświęcony w całości wolontariatowi*. Za-

wierała ona m.in. prawdopodobnie pierwszą analizę prawną stosunków między wolontariuszem a organizacją. Wtedy też powstał pierwszy wzór umowy zlecenia pracy wolontarystycznej. W roku 2000 pojawiły się pierwsze zapisy o wolontariacie w aktach prawnych, a wśród nich rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej, regulujące zasady pracy wolontariuszy w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Tym sposobem zalegalizowano w naszym kraju wolontariat. I okazało się, że wolontariat jest jedną z najbardziej rozwijających się form aktywności społecznej w Polsce. Jak wskazują badania w 2001 r. 10 % dorosłych Polaków deklarowało, że poświęciło bezinteresownie swój czas na rzecz organizacji pozarządowych, ruchów społecznych lub religijnych, natomiast w 2004 r. wskaźnik ten wzrósł aż o 8,3 punktu procentowego, co oznacza, że ok. 5.4 mln dorosłych Polaków czynnie zaangażowało się w działalność społeczną. Podkreślić należy, że preferowanymi przez wolontariuszy organizacjami są w pierwszej kolejności - organizacje i ruchy religijne, wspólnoty parafialne, misje (wolontarystyczny udział deklarowało w 2004 r. 2,9 % dorosłych Polaków), następnie organizacje pomocy charytatywnej dla osób najuboższych i bezdomnych - wspomogło je swoją pracą w 2004 r. 2,5% Polaków oraz organizacje sportowe odpowiednio uzyskały pomoc od wolontariuszy 2,4 % dorosłych Polaków. Pomoc wolontariuszy na rzecz organizacji pozarządowych jest czynnikiem wspomagającym ich działalność. Częstokroć powodzenie przedsięwzięć podejmowanych na szeroką skalę jest uwarunkowane udziałem osób bezinteresownie pomagającym w przeprowadzeniu określonego zadania. Można przyjąć na podstawie prowadzonych badań, że w Polsce średnio ok. 45 % organizacji pozarządowych korzysta z pracy wolontariuszy, którzy jednocześnie nie są członkami organizacji. Większość z nich nie prowadzi systematycznej rekrutacji wolontariuszy, nie zawiera z nimi umów, nie określa zakresu ich obowiązków. Katalog prac, które mogą wykonywać wolontariusze jest praktycznie nieograniczony i zależy od specyfiki działań wybranej przez wolontariusza organizacji. Właściwie to pola działań organizacji pozarządowej wyznaczają potrzeby i charakter prac, którym może poświęcić swój czas wolontariusz.

Mogą nimi być np.:

- pomoc w ośrodkach zajmujących się rehabilitacją dzieci z porażeniem mózgowym;
- organizowanie ciekawych zajęć w czasie wolnym dla dzieci w szpitalach: teatrzyków, itp.;
- spędzanie czasu z osobami starszymi w domach pomocy społecznej;
- pomoc w odrabianiu lekcji dzieciom w domach dziecka lub w świetlicach środowiskowych;
- udział w dużych przedsięwzięciach charytatywnych (np. kwestach) mających na celu zbiórkę funduszy na rzecz potrzebujących;
- pomoc w organizowaniu ciekawych zajęć w świetlicach osiedlowych.

W 1985 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych postanowiono, że 5 grudnia obchodzony będzie jako Międzynarodowy Dzień Wolontariusza. Ogłoszenie przez ONZ roku 2001 Światowym Rokiem Wolontariatu przyczyniło się do aktywizacji działań w tej dziedzinie.

Scenariusz 4

Materiał pomocniczy nr 2

Przykłady działań wolontariackich

„EMPATIA” W SZCZECINIE

Centrum Wolontariatu przy Stowarzyszeniu POLITES w Szczecinie realizuje w 2008 r. Program „Empatia - Lokalna solidarność na rzecz równych szans”. Jest to projekt, którego celem jest wsparcie osób długotrwale bezrobotnych w powrocie na rynek pracy. Ma za zadanie wspomóc osoby bezrobotne w aktywnym poszukiwaniu pracy i służyć z jednej strony wzmocnieniu umiejętności komunikacyjnych osób bezrobotnych oraz ich aktywności społecznej, z drugiej - zmianie wizerunku osób bezrobotnych w oczach społeczności lokalnej. Osoby bezrobotne przystępujące do programu „Empatia” pozostają pod jego opieką przez 7 miesięcy. W tym czasie mają stworzone warunki do aktywnego poszukiwania pracy.

WOLONTARIAT W GIMNAZJUM W POCZESNEJ

„Od kilku lat w naszej szkole działa grupa osób, które oddają swój wolny czas i serce, aby służyć bezinteresownie innym. Pomagają w nauce słabszym uczniom Gimnazjum i Szkoły Podstawowej, włączają się w zbiórki pieniędzy i niezbędnych rzeczy dla osób potrzebujących, dbają o potrzeby osób starszych i chorych w środowisku, angażują się w akcje „Dzieło Nowego tysiąclecia”, powstała z inicjatywy Jana Pawła II i służącą zdolnej, ale ubogiej młodzieży, wreszcie działają na rzecz pomocy misjom. W ubiegłym roku uczennice klas III, odwiedzały chorych, niepełnosprawnych chłopców w Domu dla chłopców św. Stanisława Kostki w Częstochowie, pomagając im w nauce i organizując czas wolny. Oczywiście wolontariusze muszą także rozwijać siebie, stąd nasi uczniowie uczestniczą w spotkaniach, warsztatach, których celem jest ich doskonalenie i rozwój osobowy. Jeżeli i Ty pragniesz służyć innym ZAPRASZAMY. Nasz szkolny wolontariat „stoi dla Ciebie otworem”. Od 22 - 25 maja 2008 r. wolontariuszki naszego gimnazjum pracowały i odpoczywały w Archidiecezjalnym Ośrodku Charytatywnym w Rybakach koło Olsztyna (Mazury). Wyjazd był nagrodą za ich pracę podczas pielgrzymki na Jasną Górę, która odbyła się 10 V 2008 r”.

WOLONTARIUSZ JAKICH MAŁO

Z pozoru przeciętny dziesiętnolatek, nieróżniący się niczym od rówieśników. Kiedy się jednak pozna go bliżej - okazuje się, że to chłopak z sercem na dłoni.

Rafał Średziński ma czas na naukę, hobby i odpoczynek. Przede wszystkim jednak nie brakuje mu zapału i chęci, by pomagać innym. Został wolontariuszem po tym, jak parę lat temu z niepełnosprawną kuzynką uczestniczył w festynie integracyjnym. Jeszcze jako gimnazjalista zaangażował się w działalność stowarzyszenia KLANZA. Rówieśnicy i nauczyciele przypatrywali się jego pomysłom ze zdziwieniem, ale jego zapał nie słabł. Cztery lata temu znalazł się w czołówce konkursu „Ośmiu Wspaniałych”. To potwierdziło, że jego działania zmierzają w dobrym kierunku. Dalej działał w KLANZIE, zajmował się dziećmi uchodźców z Czeczenii, które uczył języka polskiego. Latem w ramach wolontariatu często wyjeżdżał na kolonie jako opiekun. Do tej pory aktywnie współpracuje z białostockim Centrum Współpracy Organizacji Pozarządowych. Jest jednym z inicjatorów grupy „My dla Innych”, z którą zrealizował projekt „Každy inny - wszyscy równi, czyli razem przez Europę”. Za swoje zaangażowanie otrzymał nagrody w kilku ogólnokrajowych konkursach.

- Rafał jest niezwykle osobowością i postacią godną naśladowania. Mimo młodego wieku osiągnął już bardzo dużo, a przecież jego przygoda i kroczenie ku dorosłości dopiero się zaczyna - dodaje Anna Samborska

Źródło: „Gazeta Wyborcza” Białystok, 2008-05-27

Scenariusz 4

Materiał pomocniczy nr 3

„Praca na miarę”

Zwykle wolontariusz nie musi posiadać ściśle określonych kwalifikacji, wystarczają dobre chęci i wolny czas. Kandydat również nie musi mieć dużego doświadczenia zawodowego, ani biegle posługiwać się komputerem czy posiadać perfekcyjnej znajomości języka obcego, nie musi być też w pełni sprawny fizycznie. Jednak w niektórych przypadkach od wolontariusza oczekuje się posiadania kwalifikacji odpowiednich do rodzaju i zakresu wykonywanych zadań (w przypadku, gdy taki obowiązek wynika z odrębnych przepisów). Wybierając instytucję, której chce zaoferować swoją pomoc, kandydat na wolontariusza powinien się zastanowić, co go interesuje. Robiąc coś, co uważa za ciekawe, będzie bardziej zadowolony z powierzanych zadań i wydajniejszy. Będzie mógł również rozwinąć swoje zainteresowania. Powinien również zastanowić się, ile czasu może poświęcić na działalność wolontariacką. Czy chce się zaangażować w pełni, czy też interesuje go wolontariat „akcyjny”, czyli pomoc udzielana co pewien czas w ramach większego wydarzenia. To także ułatwi mu wybór instytucji, której chce pomóc i formę tej pomocy. Nie każdy wolontariusz nadaje się do każdego rodzaju pracy. Nie wszystkie osoby lubią w pracy bezpośredni kontakt z innymi ludźmi, jedni z nas są cierpliwi, inni nie, jedni lubią pracę w ruchu, inni wolą posiedzieć, są osoby, które chętnie prowadzą rozmowy i takie, które nie lubią zbyt częstych kontaktów z ludźmi. Skoro już kandydat na wolontariusza zdecyduje, jak i gdzie chce pomagać, łatwiej mu będzie starać się o status wolontariusza. Jest bowiem wiele sposobów na to, aby zostać wolontariuszem.

Scenariusz 4

Materiał pomocniczy nr 4

Po co komu wolontariat?

Według psychologii humanistycznej podstawową właściwością człowieka jest rozwój, wyznaczony głównie czynnikami wewnętrznymi. Głównym celem ludzkiej aktywności jest dążenie do samorealizacji, która może przejawiać się w rozmaity sposób (twórczość, miłość, altruizm). Z natury swej człowiek jest istotą dobrą i twórczą, lecz właściwości te nie zawsze są realizowane, co wynika z niewłaściwych warunków społecznych, wadliwego systemu wychowawczego, indoktrynacji itp. Ujawnienie i aktualizowanie wewnętrznych możliwości (samorealizacja) ma dla człowieka większe znaczenie, aniżeli zaspokojenie popędów. Istotnym składnikiem psychologii humanistycznej jest teoria potrzeb rozwinięta i ogłoszona w 1954 r. przez Abrahama H. Masłowa, psychologa amerykańskiego. Mechanizmem sterującym ludzkimi zachowaniami są według niego potrzeby, pojmowane jako brak czegoś, wywołujący jednocześnie dążenie do zaspokojenia tego braku. Potrzeby tworzą układ hierarchiczny (tzw. „piramida” Masłowa), z którego wynika, że zaspokojenie potrzeb niższych jest warunkiem zaspokojenia potrzeb wyższych. „Piramida” składa się z pięciu kategorii: u jej podstaw leżą potrzeby fizjologiczne, następnie potrzeba bezpieczeństwa, potrzeba przynależności i miłości, godności i szacunku i - na szczycie piramidy - potrzeba samorealizacji. Z czasem Masłow wzbogacił swą teorię podziałem na potrzeby typu D (deficiency) oraz potrzeby typu B (being). Pierwsze służą uzupełnianiu naturalnych braków powstających w wyniku działalności człowieka, drugie zaś jego rozwojowi i doskonaleniu. Zaspokojenie potrzeb D prowadzi do redukcji napięcia motywacyjnego, niezaspokojenie do schorzeń. Zaspokojenie potrzeb B, zwanych też przez Masłowa „metapotrzebami”, wzbogaca osobowość, ale bywa źródłem wzrostu napięcia. Niezaspokojenie potrzeb B prowadzi natomiast do „metachorób” (depresja, nerwice egzystencjalne), bądź do „metapatologii” (apatia, alienacja, cynizm). Poznanie teorii Masłowa pozwala zrozumieć potrzeby wolontariuszy, tego „czegoś”, co popycha ich do aktywności.

Ludzie pracujący społecznie podają wiele różnych powodów, dla których zajmują się wolontariatem, najczęściej mówią, że jest to:

- chęć pomagania ludziom potrzebującym;
- nadzieja na zdobycie nowych doświadczeń;
- możliwość zdobycia zajęcia;
- działanie dla własnej satysfakcji;
- chęć poznania nowych ludzi;
- pragnienie spłacenia długu wobec społeczeństwa;
- walka o specjalną sprawę;
- możliwość znalezienia pracy;

Papież Jan Paweł II w grudniu 2001 r., na zakończenie Międzynarodowego Roku Wolontariatu, ustanowionego przez ONZ, powiedział: „Cóż takiego skłania wolontariusza do poświęcenia swego życia dla innych? Przede wszystkim naturalny odruch serca, który przynagla każdego człowieka do pomocy drugiemu - swemu bliźniemu. Jest to bez mała «prawo istnienia». Wolontariusz, gdy bezinteresownie może dać innym coś z siebie, doświadcza radości, która przewyższa to, czego dokonał. Z tego właśnie powodu wolontariat jest szczególnym czynnikiem sprzyjającym postępowi na drodze humanizacji: dzięki różnym formom solidarności i służby, które promuje i konkretyzuje, uwrażliwia społeczeństwo na godność człowieka i na jego różne potrzeby. Działalność wolontariatu prowadzi do doświadczenia, że człowiek w pełni realizuje się wyłącznie wtedy, gdy kocha i daje siebie innym.”

Scenariusz 4

Material pomocniczy nr 5

Adresy stron dotyczących wolontariatu:

www.wolontariat.pl

www.jedenswiat.org.pl

www.wolontariat.org.pl

www.wolontariat.salezjanie.pl

www.wolontariat.katolik.pl

www.wolontariatstudencki.pl

www.strefamlodych.pl

www.pozytek.gov.pl

www.eurostudent.pl

www.youth.org.pl

www.polskapomoc.gov.pl

Scenariusz 4

Materiał pomocniczy nr 6

dokumenty przydatne wolontariuszom

UMOWA ZLECENIA PRACY WOLONTARYSTYCZNEJ

w dniu .....w ..... pomiędzy .....
zam. (siedziba)..... zwanym dalej Zleceniodawcą
a Panią/Panem .....

legitymującą/-cym się dowodem osobistym nr ..... adres zamieszkania ...
.....
zwanym dalej Wolontariuszem została zawarta umowa następującej treści:

1. Zleceniodawca zleca, a Wolontariusz zobowiązuje się do wykonania na rzecz zleceniodawcy następujące prace, które obejmują: .....
.....
.....
.....
2. Rozpoczęcie wykonania prac strony ustalają na dzień .....
a zakończenie do dnia .....
3. Strony zgodnie ustalają, że umowa niniejsza obejmuje pracę o charakterze wolontarystycznym, która ma charakter bezpłatny.
4. Zleceniodawca zobowiązuje się do zwrotu wolontariuszowi wydatków, które ten poczynił w celu należytego wykonania zlecenia.
5. Zwrot wydatków nastąpi w terminie 14 dni po otrzymaniu od Wolontariusza stosownego rozliczenia wraz z dowodami poniesionych wydatków.
6. Wolontariusz nie może powierzyć wykonania zlecenia innej osobie, lecz w pełni odpowiada za wykonanie umowy.
7. Wolontariusz zobowiązuje się do zachowania tajemnicy wszelkich informacji w zakresie wykonywanego zlecenia, a zwłaszcza informacji związanych z .....
8. W sprawach nie uregulowanych umową ma zastosowanie kodeks cywilny.
9. Wszelkie zmiany umowy będą dokonywane za zgodą obu stron w formie pisemnej pod rygorem nieważności w postaci aneksów do umowy.
10. Ewentualne spory mogące wyniknąć z umowy będzie rozstrzygał właściwy sąd powszechny.

ZEZWOLENIE
RODZICÓW/OPIEKUNÓW NIEPEŁNOLETNIEGO WOLONTARIUSZA

Ja niżej podpisany/a wyrażam zgodę na wykonywanie przez syna/córkę

.....
(imię i nazwisko dziecka)

prac o charakterze wolontarystycznym na rzecz:

.....
(nazwa organizacji)

Jednocześnie oświadczam że nie będzie to kolidowało z obowiązkami szkolnymi ucznia.
Jestem świadomy/a że ubezpieczenie dziecka jakie zawarte przez Szkołę (do której dziecko uczęszcza) z Powszechnym Zakładem Ubezpieczeń, obejmuje całodobową umowę.

.....
(Miejscowość, data)

.....
(podpis rodzica/opiekuna)

POROZUMIENIE O WYKONYWANIU ŚWIADCZEŃ WOLONTARYSTYCZNYCH

zawarte w dniu ..... w ..... pomiędzy :
.....
..... z siedzibą w ....., KRS nr .....,
reprezentowanym przez .....
zwanym dalej Korzystającym, a .....
legitymującym się dowodem osobistym nr .....,
PESEL ....., zamieszkałym w .....,
zwanym dalej Wolontariuszem.

WSTĘP

Korzystający oświadcza, że jest podmiotem na rzecz którego zgodnie z art. 42 ust. 1 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r. mogą być wykonywane świadczenia przez wolontariuszy.

Wolontariusz oświadcza, że posiada kwalifikacje niezbędne do wykonywania powierzonych niżej czynności

Mając na względzie ideę wolontariatu, u podstaw której stoi dobrowolne, bezpłatne wykonywanie czynności, a także biorąc pod uwagę charytatywny, pomocniczy i uzupełniający charakter wykonywanych przez wolontariuszy świadczeń Strony porozumienia uzgadniają, co następuje:

§ 1

1. Korzystający powierza wykonanie Wolontariuszowi, a Wolontariusz dobrowolnie podejmuje się wykonania na rzecz Korzystającego następujących czynności: .....

.....
.....
.....
.....
.....

2. Czynności, o których mowa wyżej będą wykonywane w obecności .....
..... w sposób zgodny z zaleceniami osoby zlecającej porozumienie.

§ 2

1. Strony Umowy uzgadniają, że czynności określone w § 1 zostaną wykonane w okresie od .....
..... do ..... a miejscem wykonywania czynności będzie .....

§ 3

1. Korzystający zobowiązuje się zapewnić Wolontariuszowi bezpieczne i higieniczne warunki wykonywania przez niego świadczeń.

2. Korzystający na czas wykonywania świadczeń przekazuje Wolontariuszowi następujące środki ochrony indywidualnej: .....

§ 4

Korzystający zobowiązuje się pokrywać niezbędne koszty ponoszone przez Wolontariusza, związane z wykonywaniem świadczeń na rzecz Korzystającego w następujący sposób: .....

.....

§ 5

Wolontariusz zobowiązuje się zachowania w tajemnicy informacji, które uzyskał w związku w wykonywaniem świadczeń na rzecz Korzystającego, a które stanowią tajemnicę Korzystającego. Dotyczy to w szczególności informacji związanych z:

.....

§ 6

1. Korzystający ma obowiązek ubezpieczyć wolontariusza od następstw nieszczęśliwych wypadków.
3. Z uwagi na charakter i ideę wolontariatu Wolontariusz jest obowiązany wykonywać uzgodnione czynności osobiście a za swoje czynności nie otrzyma wynagrodzenia
4. Korzystający pokrywa, na dotyczących pracowników zasadach określonych w odrębnych przepisach, koszty podróży służbowych i diet Wolontariusza.
5. Porozumienie może być rozwiązane przez każdą ze Stron za 7 dniowym wypowiedzeniem;
6. Porozumienie może być rozwiązane przez każdą ze Stron bez wypowiedzenia z ważnych przyczyn.
7. Za wyrządzone szkody strony odpowiadają na zasadach określonych w Kodeksie Cywilnym.
8. W sprawach nieuregulowanych przepisami Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie lub niniejszym Porozumieniem zastosowanie będą miały odpowiednie przepisy Kodeksu Cywilnego.
9. Wszelkie zmiany Porozumienia będą dokonywane w formie pisemnej pod rygorem nieważności.
10. Spory wynikłe ze stosowania umowy rozstrzyga sąd powszechny w postępowaniu cywilnym.

§ 7

1. Umowę sporządzono w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, po jednym dla każdej ze Stron;
2. Wolontariusz może w każdym czasie domagać się wydania przez Korzystającego pisemnego zaświadczenia o wykonaniu świadczeń przez Wolontariusza. Zaświadczenie to na wniosek Wolontariusza zawierać będzie informację o zakresie wykonywanych świadczeń.

§ 8

inne:.....
 .....
 .....

.....
 Pieczęć/ nazwa/ podpis Korzystającego

.....
 Miejscowość/data

ZAŚWIADCZENIE

O WYKONYWANIU ŚWIADCZEŃ WOLONTARYSTYCZNYCH PRZEZ

.....

NA RZECZ .....

Niniejsze Zaświadczenie jest potwierdzeniem wykonania przez Pana/Panią .....,
....., ur. .... W .....,
zam. ...., czynności wolontarystycznych wynikających
z zawartego w dniu ..... Porozumienia o wykonywanie świadczeń wolontarystycznych
nr .....

(Część pierwsza: obligatoryjna – informacja, którą korzystający musi zamieścić w zaświadczeniu)

1. Pan/i ..... będąc Wolontariuszem w okresie od .....
do ..... świadczył/a ochotniczo i bez wynagrodzenia w .....,
na rzecz ....., świadczenia wolontarystyczne.

(Część druga: obligatoryjna – informacje (opinia wynikająca z art.44 ust.3 ustawy) które korzystający musi na wniosek wolontariusza zamieścić w zaświadczeniu)

2. W zakres wykonywanych świadczeń wchodziły następujące czynności:

- .....
- .....

Powyższe świadczenia zostały wykonane w wymiarze .....
(Część trzecia: fakultatywna na wniosek wolontariusza – przykładowe informacje, które korzystający może na wniosek wolontariusza zamieścić w zaświadczeniu)

3. Pan/i ..... jako Wolontariusz wykonywał/a swoje świadczenia jako uczeń-
nazwa szkoły/student-nazwa uczelni /bezrobotny/osoba czynnie zawodowo.

4. Pan/i wykonywała na rzecz korzystającego, wydającego niniejsze zaświadczenie, świadczenia odpowiadające świadczeniu pracy:

- na stałe,
- po raz pierwszy,
- w ramach przeprowadzanej akcji .....,
- inne*

5. Wolontariusz wykazał się w trakcie wykonywania następującymi umiejętnościami i zdolnościami:

- organizacyjne,
- zarządzające,
- interpersonalne, komunikacyjne,
- innowacyjne,
- inne *

6. Rozszerzona opinia na temat Wolontariusza:

.....
.....
.....

(Część czwarta: informacja fakultatywna – informacja, którą korzystający może zamieścić w zaświadczeniu)

7. Zaświadczenie wydaje się na żądanie Wolontariusza.

Podpis osoby upoważnionej przez Korzystającego

* niepotrzebne skreślić

Scenariusz 5

Zmiany lokalne, krajowe, międzynarodowe

Temat

W czasie zajęć osoby uczestniczące dowiadują się, w jaki sposób w państwie demokratycznym obywatele mogą wpływać na zmianę decyzji różnego szczebla władz. Poznają różne sytuacje z przeszłości, kiedy społeczne protesty przyniosły pozytywny skutek. Przekonują się, że bierność nie sprzyja rozwijaniu demokracji.

Cele zajęć

- wyjaśnienie, co oznaczają „aktywność obywatelska”, „opinia publiczna” i „obywatelskie nieposłuszeństwo” oraz jaka jest ich rola w państwie demokratycznym
- scharakteryzowanie form aktywnego udziału obywateli w życiu publicznym
- poznanie legalnych form protestu przeciw decyzji władz lokalnych, krajowych, międzynarodowych
- kształtowanie postawy aktywnej

Czas zajęć

90 minut lub 45 w wersji skróconej

Metody

- mini wykład lub praca z tekstem
- praca w zespołach
- prezentacja

Potrzebne materiały

- duże arkusze papieru
- markery

Materiały pomocnicze

- Materiał pomocniczy nr 1 - „Wydarzenia, po których coś się zmienia”
- Materiał pomocniczy nr 2 - „Nieposłuszeństwo obywatelskie”
- Materiał pomocniczy nr 3 - „Formy wyrażania sprzeciwu wobec decyzji władz”

Najważniejsze pojęcia

- obywatelskie nieposłuszeństwo
- protest
- inicjatywa obywatelska
- dziennikarz obywatelski

Przebieg zajęć

UWAGA!

Jeżeli dysponujesz tylko 45 minutami, zrealizuj zajęcia wg punktów 1-3 lub rozpocznij je od punktu 3. Można zespołom dać do rozpatrzenia tylko po jednym przykładzie wydarzeń zebranych w materiale pomocniczym nr 1.

1. Przywitaj grupę. Podziel osoby uczestniczące na trzy (lub sześć) zespołów w zależności od liczebności grupy.

Rozdaj każdemu zespołowi odpowiednią partię materiału pomocniczego nr 1 i poproś o jej uważne przeczytanie, a następnie zespołowe sformułowanie odpowiedzi na pytania:

- gdzie i kiedy opisane wydarzenia miały miejsce?
- jakie strony były zaangażowane w zajścia?
- co było przyczyną zdarzeń?
- jaką formę miały zdarzenia?
- jakie były konsekwencje poniesione przez osoby, które się przeciwstawiły decyzjom władz?
- co się później zmieniło?

Poleć też, aby każdy zespół wybrał osobę reprezentującą, która przedstawi uzgodnioną przez zespół wypowiedź. Prezentowane przez zespoły formy protestu wobec decyzji władz krajowych, lokalnych, międzynarodowych wypisuj na tablicy odpowiednio w trzech kolumnach. (20 min)

2. Zapytaj, czy komuś przychodzi na myśl jeszcze jakiś inny przykład sytuacji, kiedy ludzie stawili opór wobec decydentów, może ktoś przypomni sobie jakieś nazwiska osób, które wstąpiły się w historii bliższej lub dalszej przyjęciem postawy nie zgadzającej się na zastaną rzeczywistość.

Następnie zadaj pytanie, czy jest jakaś wspólna idea, wspólny cel tych wszystkich działań, jakich podejmują się ludzie, chcą zmienić rzeczywistość na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym? O co tym ludziom chodzi? Przecież łamią prawo, narażają się na kłopoty, mogą stracić zdrowie, a w ekstremalnych sytuacjach i życie.

Opowiedz w kilku zdaniach o doktrynie obywatelskiego nieposłuszeństwa (materiał pomocniczy nr 2) i poproś, aby ktoś głośno odczytał tekst z materiału pomocniczego nr 3 dotyczący form wyrażania sprzeciwu wobec decyzji władz w państwie demokratycznym. (15 min)

3. Poproś teraz, aby każdy pomyślał chwilę, co mu się nie podoba blisko niego, tam gdzie mieszka, i to, z czym się nie zgadza w kraju, co go oburza na świecie. Niech każdy zapisze w postaci hasła oddzielnie na trzech kartkach formatu A4 to, co jego zdaniem warto zmienić na tych trzech poziomach (lokalnym, krajowym, międzynarodowym). Przyczepcie wszystkie kartki jedna pod drugą w trzech kolumnach na tablicy. (10 min)

4. Wyjaśnij teraz ideę ćwiczenia dramowego, w którym za chwilę wszyscy będą brali udział. Każdy będzie miał okazję wejść w rolę osoby, która nie zgadza się z decyzją władz i będzie przeciw tej decyzji protestować. Podziel osoby uczestniczące losowo na 6-osobowe zespoły. Ich zadaniem będzie: wybranie najpierw jednego z problemów z listy, jaka powstała, kiedy zgłaszali różne sprawy, z którymi się nie zgadzają; później ustalenie, jaką formę działania i protestu, można by przyjąć, aby życie ludzi, których ta sprawa dotyczy, zmieniło się na lepsze, łatwiejsze, przyjemniejsze. Następnie, każdy zespół zbuduje tzw. „żywy obraz”, ilustrujący jakąś chwilę związaną ze sprzeciwem. Każda osoba ma w „obrazie” być „kims”, przyjmując na siebie rolę fikcyjnego uczestnika przedstawianego zdarzenia i umieć odpowiedzieć na 3 pytania:

- kim jestem?
- dlaczego tutaj jestem?
- co tutaj robię?

Daj każdemu zespołowi 15 minut na przygotowanie. Wyjaśnij, że kiedy jeden zespół będzie zastygał na kilka chwil w „obrazie”, każda występująca w nim postać głośno odpowie na każde z pięciu pytań, kolejność wypowiedzi osoby uczestniczące powinny ustalić same między sobą. (25 min)

Przebieg zajęć

5. Po odegraniu scenek dramowych przez każdy zespół, zaprosz do podsumowania ćwiczenia. Poproś, aby każdy kolejno powiedział bardzo krótko, jak się czuł w swojej roli. Zapytaj, jak ćwiczenie zmienia sposób myślenia o ludziach, którzy nie godzą się na taką rzeczywistość i usiłują ją zmienić. (15 min)

6. Podziękuj za udział w zajęciach. Wyraż pogląd, że masz nadzieję, iż kolejne pokolenia, dla których demokracja będzie czymś naturalnym, nie będą oczekiwać pomysłów na poprawę warunków życia od państwa, a same oddolnie będą organizować się w zespoły zadaniowe i realizować własne cele. Jako ciekawostkę podaj, że coraz bardziej popularne staje się tzw. dziennikarstwo obywatelskie. W Wikipedii można przeczytać, że jest „to rodzaj dziennikarstwa uprawianego przez nieprofesjonalnych dziennikarzy w interesie społecznym”. Właściwie każdy, kto potrafi pisać i ma dostęp do internetu, może wpływać np. na władze swojej miejscowości. Nie podobają wam się tony śmieci na osiedlu, a listy wysyłane do rady miasta nie przynoszą skutków? Można napisać o tym artykuł i umieścić w jednym z portali zrzeszających dziennikarzy obywatelskich. Potem wysłać linka na e-maila urzędników zasiadających w urzędzie miasta i być może śmieci szybko znikną spod waszego bloku. Wystarczy się rozejrzeć dokoła i zainteresować innych tym, co nie jest tak, jak być powinno. (5 min)

7. Możesz zadać pracę domową do wyboru:

a. Moja recepta na społeczne przebudzenie w sprawie .....

Wyjaśnij, że chodzi Ci o to, aby najpierw każdy zastanowił się, co rzeczywiście mu przeszkadza, co mu się nie podoba (może dowolnie wybrać poziom: lokalny, krajowy, międzynarodowy) i następnie zaplanował jako lider kolejne kroki w sprawie wprowadzenia zmian, które rozwiązałyby istniejący problem.

b. W co najmniej 10 zdaniach rozpatrz konsekwencje nie brania udziału w wyborach przedstawicieli władz, odpowiadając na pytanie: dlaczego, kiedy nie idę na wybory, nie powinienem później narzekać na wybrane przez innych władze?

Scenariusz 5

Material pomocniczy nr 1

wydarzenia, po których coś się zmienia

GRUPA I

30 CZERWCA 2004

30 czerwca 2004 r. na całym świecie odbywały się protesty antywojenne. Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych EFFATA w Pile zachęcało do włączenia się do działań przeciwko wojnie – zbierano podpisy pod petycją przeciw okupacji Iraku, rozdawano ulotki, sprzedawano vlepki, nagłaśniano 30 czerwca itp. Mógł to robić każdy – w szkołach, miejscach pracy, wśród znajomych. Stowarzyszenie poprosiło o zgłaszanie się poprzez e-maile osoby, które mogły: plakatować i rozdawać ulotki w swojej dzielnicy, na uczelni itp., i chciały uczestniczyć w kabaretowych przedstawieniach, śpiewać w „chórze antywojennym” na demonstracji, osoby z uzdolnieniami plastycznymi do przygotowania efektów wizualnych, osoby z dobrymi kontaktami w prasie, aby mogły reklamować demonstracje w mediach oraz wszystkich, którzy mieli inne dobre pomysły. 30 czerwca 2004 r. w Galerii Otwartej MDK, ul. Okrzei 9/11 w Pile odbyła się dyskusja: „Czy świat bez wojen jest możliwy? Czy rząd mojego kraju ma prawo do życia i śmierci swoich obywateli i obywateli innego państwa?”, a także pokaz zdjęć z demonstracji antywojennych.

27 CZERWCA 2007

Przed dwoma warszawskimi restauracjami KFC odbył się protest organizacji walczącej o prawa zwierząt PETA. Kilkuosobowej grupie działaczek towarzyszyły dwie aktywistki ubrane w żółte bikini i zamknięte w klatce: Polka Karolina Kostrzewa-Colwill oraz pochodząca z Australii Jodi Ruckley. Miało to uświadomić przechodniom cierpienia kurcząt.

GRUPA II

15 PAŹDZIERNIKA 2007

Kilka minut po godzinie 15:00 przy pomniku Starego Marycha w Poznaniu rozpoczęła się pikiet przeciwników umieszczenia w Polsce amerykańskiego systemu obrony antyrakietowej. Wiec został zorganizowany przez Poznańską Koalicję Antywojenną i Federację Anarchistyczną i był częścią ogólnopolskiej kampanii nt. tarczy „antyrakietowej” (www.tarcza.org). W pikiecie wzięło udział około trzydziestu osób związanych z poznańskim środowiskiem antimilitarnym, którzy rozdawali ulotki, zbierali podpisy przechodniów pod listem do Prezydenta RP. Odczytano treść ulotki przez megafon, kilkudziesięciu zainteresowanych tematem podpisało się pod petycjami. Organizatorzy pikiety podkreślali, iż decyzja o ulokowaniu w Polsce bazy amerykańskiej jest odezwana od opinii społeczeństwa, które w większości sprzeciwia się jej budowie, tak samo jak było przeciwnie udziałowi wojsk RP w interwencji irackiej. Informowano również o tym, że jeśli tarcza zostanie w Polsce wybudowana to właśnie Polska, a nie USA stanie się łatwiejszym celem potencjalnych ataków i taką właśnie politykę „obronną” kraju fundują nam kolejne rządy.

14 SIERPNI 2008

Od 1988 r., co roku 17 października jest obchodzony jako Światowy Dzień Sprzeciwu Wobec Nędzy. W coraz liczniejszych krajach świata jest okazją do zgromadzeń, do manifestowania, do wydarzeń wyrażających sprzeciw wobec biedy i wykluczenia. W 1992 r. dzień 17 października ogłoszony został przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych (ONZ) Międzynarodowym Dniem Walki z Ubóstwem. Ta oficjalna nazwa jest używana razem z oryginalną nazwą: Światowy Dzień Sprzeciwu Wobec Nędzy.

Zapraszamy wszystkich ludzi dobrej woli, organizacje pozarządowe, szkoły, uczelnie, związki zawodowe, wspólnoty religijne, samorządy lokalne, media do udziału w obchodach Międzynarodowego Dnia Walki z Ubóstwem - jako wyraz solidarności i wsparcia dla tych, których dotyka ubóstwo.

GRUPA III

10 GRUDNIA 2007

- Maszt Ery niech burmistrz stawia na swoim podwórku. Będziemy protestować w każdą niedzielę. Zawsze o godz. 13 – zapowiadają ludzie. – Nie chcę tego masztu – przekrzykuje tłum Ewa Ignatowska. Tak, jak ona myślą wszyscy, którzy przyszli na miejscowy stadion, gdzie Era chce postawić 80-metrowy maszt. - Udało nam się wybudować dom. Teraz okazuje się, że moje osiedle będzie bombą elektromagnetyczną – boi się o swoją przyszłość Anna Szóstko. Obiecywał, ale zapomniał. O inwestycji operatora telefonii komórkowej mieszkańcy dowiedzieli się przypadkowo od pracowników Zakładu Energetycznego. - Po protestach w 2005 r. burmistrz zawiadomił nas, że będzie inna lokalizacja – przypomina Kazimierz Hapoń. - Po wyborach o tym zapomniał i budowa została zalegalizowana. Faktycznie, najpierw burmistrz Antoni Pełkowski obiecywał, że nie wpuści inwestora na teren stadionu. Jak stanie maszt, założę burmistrzowi proces cywilny – zapowiada Teresa Zawistowska. Ale zdaniem Pełkowskiego taki maszt nikomu nie zaszkodzi, ponieważ spełnia wszelkie normy, a przysporzy tylko pożytku. Miejscowy klub piłkarski wzbogaci się miesięcznie o 900 zł, tak obiecała Era. - Ale nasze działki będą dużo tańsze – wtrąca Dariusz Skowroński. Inni przypominają historię miasta. - Dziś jest tu stadion, ale wcześniej był cmentarz żydowski. Era chce postawić maszt na cmentarzu? Co na to gmina żydowska? – pytają ludzie.

25 LIPCA 2006

Komitet Pomocy i Obrony Represjonowanych Pracowników organizuje pikietę w Warszawie w obronie twórców programu „Masala”, wyrzuconych niedawno przez nowe kierownictwo Radia Bis. Będzie to protest przeciwko cenzurze politycznej w Polskim Radiu.

GRUPA IV

6 STYCZNIA 2008

Okolo sześćdziesięciu kierowców wzięło udział w proteście, najprawdopodobniej pierwszej akcji w Polsce przeciwko wysokim cenom paliw. W Brzegu zablokowane zostały stacje benzynowe. Kierowcy wykorzystali internet w celu przygotowania strategii protestu. Podzielili się na grupy i zjechali do stacji benzynowych. Tam po kolei, nie spiesząc się myli szyby i światła swoich aut, a także tankowali minimalne ilości paliwa. Wykorzystano też pomysł Grzegorza z Brzegu – za benzynę i zakupy płacono jedno- i dwugroszówkami. To powodowało natychmiast długie kolejki do kasy. „Nie chcemy uprzykrzać życia pracownikom stacji. Zależy nam na zwróceniu uwagi na problem. Ceny paliw w Brzegu i okolicznych miejscowościach różnią się nawet o 30 groszy” – tłumaczył koordynator akcji, Łukasz Jasiński. Protest spowodowany był wysokimi cenami cen paliwa w mieście. Według portalu e-petrol.pl średnia cena etyliny 95 w Polsce w ostatnim dniu 2007 r. wynosiła 4,29 zł. Na tanich stacjach w województwie opolskim można kupić E95 za niewiele ponad 4 zł. Pracownicy niektórych stacji popierali protest. Akcja przyniosła zamierzony skutek. Drobne pieniądze, wystawiane faktury spowodowały, że praca stacji benzynowych została sparaliżowana. Organizatorzy obiecują, że to nie ostatnia taka pikietka. Jedna ze stacji zablokowała dystrybutory i nie można na niej kupić paliwa.

8 LIPCA 2008

Setki ludzi protestowały we wtorek wieczorem w centrum Pragi przeciw zawartej kilka godzin wcześniej amerykańsko-czeskiej umowie o tarczy antyrakietowej. Umowę dotyczącą budowy w Czechach amerykańskiego radaru podpisali na Hradczanach czeski minister spraw zagranicznych Karel Schwarzenberg i sekretarz stanu USA Condoleezza Rice. Demonstranci, przebywający obecnie na Placu Wacława, planują później przenieść się tam, gdzie będzie przebywała pani Rice. Działacze międzynarodowej organizacji ekologicznej Greenpeace wywiesili w mieście wielki transparent z rysunkiem tarczy. Innej grupie przeciwników tarczy udało się trafić pomidorem ministra Schwarzenberga, który po podpisaniu umowy wychodził z gmachu swego resortu. Czeska telewizja ogłosiła we wtorek wyniki minisondażu, badającego nastawienie Czechów wobec dopiero co podpisanej umowy. Według ankiety 48 proc. obywateli nie życzyła sobie jej zawarcia. Tymczasem mieszkańcy okolic leżącego około 70 kilometrów na południowy zachód od Pragi poligonu w Brdach, gdzie znajdzie się amerykańska stacja radarowa, liczą na sprzeciw parlamentu i z nadzieją wypatrują wyników wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych. Większość z nich radarowi się sprzeciwia, a część z nich podpisanie umowy przez rząd uważa za zdradę. „Rząd popełnia wielki błąd, jest bardziej amerykański od Amerykanów. Może się wstydić, że siłą postanawia coś w czasie, gdy Ameryka wszystko przewartościowuje i dąży do zmian” – podkreślał sołtys wsi Trokavec Jan Neoral. Świat usłyszał o sołtysie Trokavca, gdy w ubiegłym roku wśród mieszkańców wsi zorganizował referendum dotyczące amerykańskiej instalacji. Wówczas z 88 uprawnionych do głosowania 71 było przeciw tarczy.

GRUPA V

9 KWIETNIA 2008

Dla jednych niezwykle zryw narodowy, dla innych nieporozumienie. Po raz pierwszy pod presją ludu został zgaszony ogień olimpijski. Europa próbuje przemówić. Chińscy oficjele nie spodziewali się tak wielkiego zainteresowania symbolicznym płomieniem – inauguracja Igrzysk Olimpijskich dotyczy ponad 200 krajów. 7 kwietnia w Paryżu zdarzył się jednak zupełny nokaut. Oficjalna ceremonia mająca się odbyć na placu przed Urzędem Miasta i ostatni etap niesienia ognia w Paryżu zostały anulowane. Wygrali walczący o Tybet, bo tego dnia rozmawiano tylko o nim. Porozwieszano flagi na wieży Eiffela i katedrze Notre-Dame. Pierścienie olimpijskie zamieniono na kajdanki. Ogólna histeria stopniowo zaważnęła tłumem i policjantami powodując liczne zatrzymania. W czasie, gdy niektórzy manifestujący ustawiali się wzdłuż ulicy, próbując uniemożliwić podawanie ognia, inni atakowali sportowców niosących ogień, aby płomień zgasnąć. Trzy tysiące policjantów z trudem powstrzymywało manifestujących przed atakiem na ogień olimpijski. Wkrótce ogień gaśnie. Przewodniczący Komitetu Olimpijskiego, Jacques Rogge, natychmiast wyraził żal z powodu zajść w Londynie i Paryżu. Tłumaczył, że istnieje pokrewieństwo między olimpijskim płomieniem, symbolizującym uniwersalny pokój a sytuacją w Tybecie. Komitet Igrzysk Olimpijskich, który przed siedmioma laty przyznał organizację imprezy oskarżanym o nieprzestrzeganie praw człowieka Chinom, dziś mocno jest krytykowany za swą bierność i hipokryzję. 6 kwietnia Rama Yade, Sekretarz Stanu ds. Praw Człowieka, zapowiedział, że prezydent pojedzie na otwarcie Igrzysk Olimpijskich, jeśli zostaną spełnione trzy warunki: zaprzestanie się stosować przemocy i uwolni więźniów politycznych. Sprawa Tybetu zostanie nagłośniona. Rozpocznie się dialog z Dalajlamą. Wpierw Pałac Elizejski zaprzeczył tym żądaniom, a dzień później, po manifestacjach na paryskich ulicach podpisał się pod nimi. Tak więc Prezydent i Minister Spraw Zagranicznych, Bernard Kouchner, będą musieli otwarcie wypowiedzieć się za jedną bądź drugą stroną. Cokolwiek się wydarzy, międzynarodowy ruch protestu, który właśnie się rodzi, jest piękny i chwalebny. Świadczy o tym akcja na Golden Gate w San Francisco urządzona przez walczących w sprawie. Miasto przejmie ogień w środę 9 kwietnia i również w tym miejscu przewiduje się manifestacje. Cały ten chaos może spowodować, że Komitet Olimpijski przerwie podróż olimpijskiego ognia. „Musimy całościowo ocenić sytuację” – przyznaje dziś zastępca przewodniczącego Komitetu Gunilla Lindberg. Międzynarodowy ruch protestu może odbić się poważnymi konsekwencjami na ludności tybetańskiej. Wsparcie z zewnątrz może zachęcić walczących o niepodległość, aby rozszerzyli protesty poza Lhasę.

11 CZERWCA 2008

Przewoźnicy drogowi protestowali przeciwko zniesieniu opłat ryczałtowych za korzystanie z dróg oraz chcą tańszego paliwa. W samo południe TIR-y w Polsce przestały jeździć – była to forma protestu firm transportowych, które chcą, by rząd wycofał się z pomysłu zniesienia winiet za przejazdy po drogach krajowych i autostradach. Przedsiębiorcy chcą również obniżenia ceny oleju napędowego, używanego do transportu drogowego oraz zniesienia ograniczenia w wwozie paliwa (200 litrów) do Polski. Protest, którego inicjatorem jest Międzynarodowe Zrzeszenie Przewoźników Drogowych, nie jest przypadkowy. Właśnie dzisiaj w Sejmie ma się odbyć pierwsze czytanie rządowego projektu nowelizacji ustawy z 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (t.j. Dz.U. z 2007 r. nr 19, poz. 115 z późn. zm.). Zgodnie z propozycjami, które przygotowało Ministerstwo Infrastruktury, od 1 lipca 2008 r. ma zacząć funkcjonować nowy system opłat za poruszanie się po drogach krajowych. Obecny system winietowy, czyli taki, w którym przewoźnicy płacą za korzystanie ze wszystkich dróg krajowych zryczałtowaną opłatą, zostanie zastąpiony mytem – stawką za przejazd każdego kilometra daną trasą.

GRUPA VI

11 CZERWCA 2007

Spór o obwodnice w województwie podlaskim, a zwłaszcza o przebieg obwodnicy Augustowa, trwał od wielu miesięcy. Inwestycji przez dolinę Rospudy sprzeciwiały się organizacje ekologiczne i proponowały inny jej wariant. Sprzeciwiała się też Komisja Europejska, która skierowała sprawę przeciwko Polsce do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. W maju 2007r. w województwie odbyło się referendum w sprawie przebiegu obwodnicy Augustowa. Formalnie okazało się nieważne, bo wzięło w nim udział mniej niż 30 proc. uprawnionych do głosowania. Ale ponad 90 proc. tych, którzy głosowali, opowiedziało się za obecnie proponowanym wariantem inwestycji. Protestowali także polscy ekolodzy, którzy nie zgadzali się na budowę obwodnicy Augustowa przez dolinę Rospudy. Protest ten przekształcił się w akcje społeczną w obronie doliny. Zwolennicy jej ochrony, działając w imię wyższych wartości m.in. obrony prawa do życia w czystym środowisku, doprowadzili do uchylecia decyzji o budowie obwodnicy przez dolinę przez Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie oraz wydania decyzji przez Trybunał Sprawiedliwości zakazującej Polsce niszczenia cennych siedlisk i gatunków na Pojezierzu Sejneńskim.

23 CZERWCA 2008

Oflagowaniem karettek i stacji pogotowia ratunkowego oraz wywieszeniem plakatów rozpoczął się w ogólnopolski protest Krajowego Związku Zawodowego Pracowników Ratownictwa Medycznego - poinformował szef tego związku Robert Szulc. KZZPR domaga się m.in., aby w ustawie o państwowym ratownictwie medycznym zagwarantowany został wzrost płac. Ponadto chce zamian w systemie emerytalnym, tak aby ratownicy, podobnie jak policjanci i strażacy, mieli prawo do wcześniejszych emerytur. Postuluje, aby ratownictwo było finansowane z budżetu państwa. Jak powiedział Szulc, protest prowadzony jest w kilkudziesięciu miastach, w których znajdują się oddziały KZZPRM, m.in. w Katowicach, Poznaniu, Zielonej Górze, Piotrkowie Trybunalskim, Radomiu oraz Jeleniej Górze. Akcję poparł m.in. „Sierpień’80”. Niewykluczone, że w najbliższych dniach do protestu przyłączy się Sekcja Pogotowia Ratunkowego i Ratownictwa Medycznego NSZZ „Solidarność”. Jej przewodniczący Jacek Szarek powiedział, że decyzja na ten temat zapadnie po poniedziałkowych rozmowach związkowców z „S” w resorcie zdrowia. Nad udziałem w proteście zastanawia się także Ogólnopolski Związek Zawodowy Pracowników Służb Ratowniczych. Szulc zapewnił, że jego związek do końca czerwca oczekuje na propozycje ze strony rządu, jeśli nie zostaną one przedstawione, protest będzie zaostrzony. KZZPRM zrzesza około 4 tys. członków na terenie całego kraju. Oprócz ratowników medycznych do związku należą także m.in. pielęgniarki, sanitariusze, kierowcy karettek oraz dyspozytorzy medyczni.

Scenariusz 5

Materiał pomocniczy nr 2

Obywatelskie nieposłuszeństwo

Obywatelskie nieposłuszeństwo to forma aktywności obywatelskiej polegającej na publicznym, demonstracyjnym (na ogół poprzedzonym odpowiednią publiczną zapowiedzią) złamaniu przepisu prawa dla wyrażenia obywatelskiego sprzeciwu wobec tego przepisu. Osoba stosująca obywatelskie nieposłuszeństwo z zasady godzi się ponieść prawne konsekwencje i traktuje poddanie się tym konsekwencjom jako część sprzeciwu. Osoby decydujące się na zastosowanie takiej formy protestu działają w obronie porządku prawnego w państwie, zapisanego w konstytucji i powszechnie uznanych zasad prawa międzynarodowego. Taka forma działania społecznego, zorientowanego na realizację jakiegoś wyobrażenia sprawiedliwości, ma już pewną tradycję i stosowana była m.in. przez abolicjonistów w Stanach Zjednoczonych w XIX wieku. Niewątpliwie tym, który odcisnął piętno na tej formie protestu był Henry David Thoreau, autor eseju „O obywatelskim nieposłuszeństwie” (1849). Odmówił on płacenia podatków na wojnę, protestując tym samym przeciw niewolnictwu, szykanowaniu Indian w Stanach Zjednoczonych i przeciw amerykańskiej inwazji na Meksyk. Nawoływał do udzielania pomocy zbiegłym niewolnikom, czyli na świadomym łamaniu ustawy nakazującej ich wydanie. Oryginalność postępowania Thoreau polegała jednak na tym, że oczekiwał ukarania go przez władze. Świadomość kary jest bowiem ważnym elementem obywatelskiego nieposłuszeństwa. Obywatelskie nieposłuszeństwo według Thoreau to specyficzna forma akcji, na którą składa się element łamania prawa, jak również element kary. Do najsłynniejszych przykładów obywatelskiego nieposłuszeństwa zaliczyć możemy działalność Mahatmy Gandhiego, który w 1906 roku sformułował zasadę „walki bez gwałtu” odnoszącą się do walki z segregacją rasową Hindusów w Afryce Południowej. Po powrocie do Indii kierował kampanią na rzecz praw robotników i chłopów, bojkotu towarów angielskich i zachodniego sposobu ubierania się. W 1930 roku zorganizował tzw. marsz soli jako protest przeciwko uchwalonemu prawu solnemu. Metody walki o niepodległość Indii ograniczał do demonstracji, pochodów, odmowy posłuszeństwa władzom, np. w sprawie płacenia podatków, wykonywania zarządzeń, podejmowania pracy, głosowania w wyborach czy bojkotu państwowych instytucji. Jego metody działania zakończyły się sukcesem, a sam M. Gandhi stał się symbolem walki o niepodległość Indii i symbolem obywatelskiego nieposłuszeństwa jako drogi Hindusów do niepodległości.

Polskie tradycje odmowy posłuszeństwa sięgają roku 1573. Przyjęte przez Henryka Walezego tzw. Artykuły henrykowskie zagwarantowały szlachcie wiele praw, również prawo wypowiedzenia królowi posłuszeństwa, gdyby ten sprzeniewierzył się królewskiej przysiędze. Innym polskim przykładem obywatelskiego nieposłuszeństwa jest Tadeusz Rejtan, który w 1773 r. jako poseł nowogrodzki, wzbraniając się przed uznaniem I rozbioru Polski, wraz z garstką posłów okupował salę sejmową w Zamku Królewskim w Warszawie i starał się nagłośnić sprawę na forum opinii publicznej. Próbował także akcji bezpośredniej, zagradzając przejście do sali sejmowej własnym ciałem, aby w ten sposób nie dopuścić do uchwalenia i zatwierdzenia rozbioru państwa polskiego. Działanie posła nowogrodzkiego nie przyniosło spodziewanych rezultatów, jednak sam Rejtan stał się symbolem walki o niezależność państwa i symbolem sprzeciwu wobec wpływów rosyjskich w państwie polskim.

Stosowanie obywatelskiego nieposłuszeństwa niesie ze sobą zarówno szanse, jak i zagrożenia dla istnienia demokratycznego państwa. Wśród korzyści wynikających ze stosowania obywatelskiego nieposłuszeństwa trzeba wymienić aktywność obywateli biorących w nim udział. Pań-

stwo demokratyczne bez aktywnych obywateli nie jest w stanie ugruntować demokratycznego ustroju. Państwo, którego obywatele są obojętni na to co dzieje się w kraju, bardzo łatwo może stać się dyktaturą lub państwem oligarchów. Z jednej strony obywatelskie nieposłuszeństwo jest skrajną formą aktywności obywateli, naruszającą w pewien sposób system prawny w państwie, ale z drugiej bierne społeczeństwo nie jest w stanie stworzyć ugruntowanej demokracji. Możliwość protestu obywatelskiego bardzo często może hamować pewne poczynania władz, nie zawsze zgodne z interesem ogółu obywateli, nawet jeśli zostaną one zatwierdzone przez reprezentantów społeczeństwa w parlamencie. Obywatelskie nieposłuszeństwo jest także szansą obrony interesów grup, które nie mają swych reprezentantów w parlamencie lub innych organach władzy czy organizacjach rządowych. Może także zwrócić uwagę ogółu społeczeństwa (nie tylko władz) na jakiś problem społeczny. Takim przykładem mogą być protesty ekologów przy budowie autostrad, którzy zwracają uwagę nie tylko władzy na zaistniały problem, ale wymuszają także zainteresowanie mediów i pozostałych grup społecznych. Jednak stosowanie obywatelskiego nieposłuszeństwa stwarza pewne zagrożenia. Taka forma protestu może doprowadzić do paraliżu władzy i w efekcie do powstania anarchii w państwie. Protesty społeczne mogą destabilizować państwo, którego interes ogólny może być sprzeczny z interesem jednej grupy społecznej. Ponadto protesty pewnej części społeczeństwa mogą rodzić konflikty wewnętrzne i doprowadzić do wybuchu niekontrolowanej agresji oraz sprzeciwu części społeczeństwa wobec protestujących, co mogliśmy obserwować w czasie protestów w obronie doliny Rospudy.

Stosując różne formy obywatelskiego nieposłuszeństwa, bardzo łatwo przekroczyć granicę pomiędzy protestem bez użycia przemocy a protestem z jej użyciem. Protesty społeczne bardzo szybko mogą przerodzić się w zamieszki, które mogą nie mieć nic wspólnego z ideą obywatelskiego nieposłuszeństwa. Mogą też być wykorzystane przez populistów dążących do zaistnienia na arenie politycznej. Stosowanie różnych form obywatelskiego nieposłuszeństwa jest możliwe jedynie w społeczeństwach świadomych swoich praw oraz świadomych granic żądań wobec władzy. Ich zastosowanie świadczy również o tym, że zostały wykorzystane wszystkie inne, możliwe do zrealizowania w granicach prawa formy protestu i sprzeciwu wobec władzy. Podsumowując: obywatelskie nieposłuszeństwo jest czasem jedyną możliwą formą uzyskania satysfakcjonującej decyzji władz lub zmiany niesprawiedliwego prawa albo zwrócenia uwagi władzy na ważny problem społeczny. Podejmowane w imię wyższych wartości, np. wolności, niepodległości, własności prywatnej, ochrony środowiska naturalnego prowadzi do wzrostu świadomości społecznej obywateli. Cenne jest w nim także to, że stwarza społeczeństwu szansę na pozytywną zmianę i świadomość, że obywatele mają wpływ na decyzje władzy.

Scenariusz 5

Materiał pomocniczy nr 3

Formy wyrażania sprzeciwu wobec władzy

System demokratyczny zakłada autentyczną aktywność obywateli i stwarza im wiele możliwości uczestniczenia w życiu publicznym oraz wyrażania swojej opinii i wpływania tym samym na kształt decyzji przedstawicieli wybieranych do władz. Bez aktywnych obywateli mechanizmy demokratyczne nie działają. Jednym z ważniejszych narzędzi systemu demokracji są wybory. Każdy obywatel ma prawo kandydować i być wybieranym (czynne i bierne prawo wyborcze) - to jedno z podstawowych praw i obowiązków obywatelskich. Wybory to nie tylko sposób selekcji kandydatów, ale narzędzie kontroli nad osobami pełniącymi ważne funkcje publiczne.

Bezpośrednio obywatele mogą wpływać na decyzje rządów poprzez referendum, czyli powszechne głosowanie obywateli mających czynne prawo wyborcze. Takim narzędziem jest również inicjatywa ludowa, która polega na przyznaniu określonej liczbie obywateli możliwości zgłoszenia projektu ustawy. W Polsce inicjatywa ustawodawcza przysługuje 100 tysiącom obywateli. Istnieje też szansa sprzeciwu wobec obowiązującej ustawy – tzw. weto ludowe. Samorząd zawodowy – Izba Lekarska, izby rzemieślnicze, itp. pozwala z kolei na samorządność czyli samodzielność i niezależność w zarządzaniu umożliwia instytucjom społecznym. Demokracja przewiduje też różnorodne formy pośredniego wpływania na decyzje wybieranych bezpośrednio władz.

Ważnym elementem życia publicznego w demokracji są organizacje społeczne i polityczne (stowarzyszenia i partie polityczne). Wolność stowarzyszania się umożliwia ludziom zorganizowanie się na rzecz wspólnego działania. Stowarzyszenia są okazją nie tylko do doskonalenia swoich umiejętności, kształtowania postaw obywatelskich, ale również do zawierania znajomości, a nawet przyjaźni.

Tym, co w dużym stopniu na decyzje podejmowane przez rządzących w państwie demokratycznym wpływa, a nawet może doprowadzić do odsunięcia ich od władzy, jest opinia publiczna. Opinia publiczna to wyrażone publicznie poglądy znaczącej części obywateli na sprawy publiczne. Badaniem opinii publicznej zajmują się rozmaite specjalistyczne instytucje oraz media poprzez sondaże, sondy uliczne i telefoniczne, wywiady, badania ankietowe. Świadczą też o niej głosy obywateli ujawniających się w debacie publicznej (np. artykuły prasowe, listy do redakcji, listy otwarte, petycje). Media są też często organizatorami kampanii i akcji społecznych. Jeśli ktokolwiek chce wyrazić swoją opinię w danej sprawie, wystarczy wziąć udział w sondażu lub złożyć podpis pod protestem umieszczonym w internecie. W dobie internetu i telefonów komórkowych każdy praktycznie obywatel, który jest czymś zaniepokojony, poruszony czy zbulwersowany może stać się dziennikarzem obywatelskim, umieszczając informacje i relacje z wydarzeń, o których chce powiadomić innych, w ogólnodostępnej przestrzeni cybernetycznej. Liczba tzw. obywatelskich dziennikarzy stale rośnie.